

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Příčiny arménsko-ázerbájdžánské války v roce 1994

Michal Himmer

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy – britská a americká studia

Bakalářská práce

Příčiny arménsko-ázerbájdžánské války v roce 1994

Michal Himmer

Vedoucí práce:

Šárka Cabadová Waisová, Doc. PhDr. Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci s názvem „*Příčiny arménsko-ázerbájdžánské války v roce 1994*“ vypracoval zcela samostatně za použití pouze uvedených zdrojů v souladu s pravidly odborné vědecké práce.

Plzeň, duben 2018

Michal Himmer

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí své bakalářské práce Šárce Cabadové Waisové, Doc. PhDr. Ph.D. za odborné vedení, užitečné rady a vstřícný přístup v průběhu zpracování této práce.

Rád bych též poděkoval své přítelkyni Markétě Urbánkové za morální podporu a pomoc, kterou mi v průběhu zpracování práce poskytla. Můj dík patří i rodině, která mě po dobu celého studia podporovala.

Seznam použitých zkratk

ANM	Arménské národní hnutí
ARF	Arménská revoluční federace
ASEAN	Sdružení národů jihovýchodní Asie
HDP	Hrubý domácí produkt
KGB	Výbor státní bezpečnosti
LFA	Lidová fronta Ázerbájdžánu
NA	Nový Ázerbájdžán
NKAO	Autonomní oblast Náhorní Karabach
NKR	Republika Náhorní Karabach
OBSE	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě
OPEC	Organizace zemí vyvážejících ropu
OSN	Organizace spojených národů
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké

Obsah

1	ÚVOD	1
2	HLADINY ANALÝZY A JEJICH VÝVOJ	5
3	HLADINA MEZINÁRODNÍHO SYSTÉMU	8
3.1	Rozpad Sovětského svazu a konec studené války	8
3.2	Geopolitická situace na Blízkém Východě.....	10
3.3	Rostoucí význam ropy a její role pro regionální mocnosti	11
4	HLADINA MEZINÁRODNÍCH SUBSYSTÉMŮ	13
4.1	Vztah Turecko – Ázerbájdžán a Rusko – Arménie	13
4.2	Spory o vodu.....	18
4.3	Boje v Čečensku	19
5	HLADINA JEDNOTEK	21
5.1	Politici představitelé Arménie a Ázerbájdžánu	21
5.2	Role samostatné Arménie a Ázerbájdžánu	24
5.3	Náboženství a etnicita.....	25
6	HLADINA SUBJEDNOTEK	31
6.1	Přítomnost a vývoj nacionalismu	31
6.2	Etablování a existence politických stran	33
6.3	Vývoj a právní postavení Náhorního Karabachu	36
6.4	Role arménské diaspory a politické lobby.....	37
7	ZÁVĚR	39
	SEZNAM LITERATURY	44
	SUMMARY	51

1 Úvod

Konflikty byly, jsou a budou jedním z nejdůležitějších témat řešených v oboru mezinárodních vztahů. Ať se jedná o konflikty násilné, nebo nenásilné, vždy s sebou přinášejí problémy pro dotčené státy. V Evropě bylo možné vysledovat velký konfliktní potenciál na území Sovětského svazu¹. Mezi nejproblematictější oblasti SSSR se řadil region tzv. Zakavkazska, kde dnes leží Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie. Velmi vypjaté vzájemné vztahy provázejí zejména koexistenci prvních 2 jmenovaných států. Tyto vztahy nakonec přerostly až ve válečný konflikt a právě jeho příčiny jsou tématem této bakalářské práce. Arménie a Ázerbájdžán jsou zeměmi, o kterých se málo ví, málo mluví a obecně se o ně v našich zeměpisných šířkách moc lidí nezajímá. Ačkoliv jsou oba státy sousedy a pojí je dlouholetá historie, jsou velmi odlišné. Jednu z hlavních odlišností představuje náboženství. Arménie je křesťanská², Ázerbájdžán muslimský. Velký vliv na náboženský vývoj měla zejména okupace Peršany a Turky. Odlišnost lze spatřovat i ve vztahu ke státním útvarům, které nad územím Arménie a Ázerbájdžánu uplatňovaly svůj vliv (Podola 2016/2017). Během období turecké nadvlády se obyvatelé Ázerbájdžánu těšili privilegiím, o kterých si mohli nechat Arméni pouze zdát. Na druhou stranu, v období vlivu carského Ruska se situace obrátila. V souvislosti s tím docházelo na území obou států k rozsáhlé migraci obyvatel. V očích cara byli Arméni mnohem spolehlivější a důvěryhodnější, než Azerové. Hlavní příčinou tohoto pohledu bylo odlišné náboženství³ obou státních útvarů. Jednou z oblastí, jež v průběhu historie zažila vládu různých panovníků, různé složení obyvatel atd., je Náhorní Karabach. Ten se nachází na území dnešního Ázerbájdžánu, ale národnostně mu dominují

¹ Existuje více definic vymezení hranic mezi Evropou a Asií. Pro účely této práce jsem zvolil definici „širší Evropy“, což znamená, že státy jako Gruzie, Arménie a Ázerbájdžán jsou ještě součástí Evropy.

² Akceptace křesťanství se v Arménii datuje do 4. století našeho letopočtu, přesněji řečeno do roku 301. To je o 12 let dříve, než byl v Římě císařem Konstantinem I. Velikým přijat Edikt milánský.

³ Po první světové válce se však situace změnila a otázka náboženství přestala být vitálně důležitá. Vedení nově vzniklého Sovětského svazu zoufale potřebovalo spojence a kemalovské Turecko se jevilo jako jedna z možností. Díky tomu se v daném období dostávalo větší přízně Azerům, než-li Arménům (Cornell 1999: 5, 11).

Arméni. Různé statistiky uvádějí různé výsledky, obecně se dá ale říci, že většina⁴ obyvatel žijících na území Náhorního Karabachu má arménský původ. Výše uvedené aspekty způsobily a nadále způsobují neustálé tenze mezi oběma státy. Ty mohou mnohdy přerůst až ve válečný konflikt. Jedním z takových konfliktů je válka o Náhorní Karabach, která trvala od roku 1988 až do roku 1994. Formálně trvá pořád a mezi oběma státy se pravidelně objevují omezené násilné střety (Cornell 1999: 5, 11).

Samotný konflikt je velmi zajímavý, ale také přehlížený. Jelikož vznikl v chaotické době rozpadu Sovětského svazu a jelikož se oba státy nacházejí na území, které není primárním zájmem západních mocností, celému konfliktu není věnována taková pozornost, jako konfliktům jiným. Ačkoliv je za konec války na Náhorním Karabachu označován rok 1994, nikdy nedošlo k uzavření míru. Byl podepsán pouze tzv. Biškekský protokol, kterým se jeho strany zavázaly ke klidu zbraní (The Bishkek Protocol 1994). Dá se tedy říci, že válka ve formálním (a co se reality týká, také praktickém) slova smyslu pokračuje dodnes. Délkou trvání se jedná o 2. nejdelší konflikt 20., potažmo 21. století (delším konfliktem je pouze Korejská válka, kde je situace ohledně mírové smlouvy obdobná). Válka o Náhorní Karabach si vyžádala spoustu obětí a to nejenom na životech. Odhaduje se, že ve válce zemřelo v součtu zhruba 30 000 lidí (Al Jazeera 2016). Daleko hrozivějším údajem je však počet lidí, kteří byli kvůli válce nuceni opustit svůj domov. Statistika uvádějí číslo kolem 1 milionu (Tharoor 2016). Největším neúspěchem klidu zbraní však zůstává fakt, že daný konflikt je stále aktuální. Nejde sice o otevřenou a konvenční válku dvou armád, ale nejrůznější potyčky a boje jsou na denním pořádku.

Cílem této práce je zjistit příčinu či příčiny vzniku arménsko-ázerbájdžánského konfliktu o Náhorní Karabach. Analyzovaným obdobím bude rozmezí let 1988 – 1994. V této době opakovaně docházelo k eskalaci vzájemných vztahů, která nakonec vyústila ve válku. Tohle časové vymezení ovšem není fixní. Kořeny tenzí mezi oběma státy se datují daleko do historie. Řada relevantní události a informací se navíc nachází ještě před daným časovým

⁴ Dle sčítání lidu z roku 1970 to bylo například 80% obyvatel.

rámcem. Zkoumat příčinu či příčiny konfliktů je velmi důležité z více důvodů. Prvním z nich je potřeba neustálého ověřování premisy, která říká, že konflikty jsou multikauzálním jevem. Druhým, významnějším důvodem, je snaha o prevenci. Zjištěním důvodů, jež vedly k vypuknutí konfliktů, je možné takovým konfliktům následně účinně předcházet nebo je za účelem zamezení horších následků alespoň včas detekovat. Nástrojem pro efektivní hledání informací a vysvětlení příčin konfliktu a eskalace násilí na Náhorním Karabachu budou hladiny analýzy. Jejich použití umožňuje analýzu více zkoumaných vrstev a aktérů současně, což pomáhá k lepšímu porozumění a osvětlení analyzovaného problému.

Tato práce představuje případovou studii. Budu v ní sledovat a analyzovat vývoj arménsko-ázerbájdžánského konfliktu a pomocí hladin analýzy se pokusím určit a odkrýt jeho příčinu či příčiny. Samotná práce se bude skládat ze 7 kapitol. Kromě úvodu, závěru a kapitoly představující hladiny analýzy jako analytický nástroj se budou dílčí kapitoly zabývat konkrétní hladinou analýzy. V úvodu kapitoly vždy hladinu obecně představím a vymezím, co všechno pod ni spadá. Následně určím relevantní aktéry a procesy, které budu na dané hladině sledovat a analyzovat. Tímto úkonem hladinu specifikuji pro konkrétní účely této práce a mého zkoumání. Využiji 4 hladiny analýzy, kterými jsou: 1. hladina mezinárodního systému, 2. hladina mezinárodních subsystémů, 3. hladina jednotek a 4. hladina subjednotek. Práci zakončím závěrem, kde shrnu zjištěná fakta, která by měla osvětlit problematiku vzniku konfliktu na Náhorním Karabachu. Dále se budu ze zjištěných informací snažit odkrýt jednotlivé zájmy a cíle aktérů konfliktu. V neposlední řadě zjistím, zda se dá konflikt o Náhorní Karabach považovat za multikauzální či nikoliv, a zároveň představím state-of-the-art-review dané problematiky, čili ucelený soubor mých zjištění vytvořený pohledem hladin analýzy. Rád bych ještě zdůraznil, že příčina či příčiny, jejichž hledání je cílem této práce, nemusí být nutně politického charakteru. Mým cílem je najít jakýkoliv relevantní zdroj, který měl kapacitu přispět ke vzniku válečného konfliktu.

Při svém bádání budu vycházet z cizojazyčné literatury a internetových zdrojů. Vzhledem k tomu, že se jedná o konflikt, který je stále aktivní, bude nutné dobře vážit výběr literatury. Ačkoliv lze najít spoustu knih zabývajících se válkou o Náhorní Karabach, spousta z nich je psána autory z Arménie či Ázerbájdžánu, a proto mohou být v nich obsažené informace zavádějící. Věřím však, že pomocí detailního zkoumání budu schopen odlišit fikci od skutečnosti. U internetových zdrojů platí obdobná informace jako u knižních. Konflikt však byl a stále je pokrýván mnoha nestrannými informačními kanály (například BBC) a z toho důvodu nebude odlišování relevantních a nezkreslených informací tak obtížné.

2 Hladiny analýzy a jejich vývoj

Hladiny analýzy jsou konceptem používaným v nejrůznějších odvětvích lidského bádání. Objevují se v mnoha sociálních, ale také přírodních vědách. Není tedy žádným překvapením, že jsou využívány i na poli mezinárodních vztahů. Hladiny analýzy ovšem nejsou pouze vědeckým konceptem. Souvisí s obecným lidským náhledem na určitou problematiku. Existuje totiž mnoho způsobů, jak na konkrétní problém nahlížet. Každý z těchto způsobů však přináší úplně jinou perspektivu či vysvětlení (Buzan – Little 2000: 68–69).

Debata o hladinách analýzy začala v oboru mezinárodních vztahů v roce 1959. Její počátek navazoval na tvorbu Kennetha Waltze, jenž publikoval dílo *Man, the state, and war*. Waltz vysvětluje 3 skupiny náhledů na to, proč stát začne válčit. První náhled směřuje na vlastnosti jedince, jimiž může ovlivnit rozhodnutí státu jít do války. Druhý náhled je směřován na stát, kde se Waltz zaměřuje například na to, jestli má na výše zmíněné rozhodnutí vliv typ vlády daného státu. Posledním náhledem cílí na mezinárodní systém. Zde se snaží zjistit, zda-li může nějaká vlastnost tohoto systému (například fakt, že je anarchický) ovlivnit jednání státu. Pojmenování „hladiny analýzy“ však pochází od jiného autora – J. Davida Singera (Temby 2015: 723). Ten přichází s názorem, že se dá na nejrůznější problematiku nahlížet 2 způsoby. Buď se pozorovatel soustředí na její jednotlivé části, nebo na problematiku jako celek. Jako příklad uvádí rozlišení mezi náhledem na legislativu jako na celek, či na jednotlivé legislativce jako na části onoho celku. Stejná logika lze aplikovat také na mezinárodní vztahy. Je možné nahlížet na mezinárodní systém jako na celek, ale je také možné nahlížet na konkrétní státy jako na jeho části. Každý náhled má své výhody a nevýhody. Z logiky věci vyplývá, že systémový náhled přináší komplexnější a ucelenější obrázek o vztazích, které se v daném systému odehrávají. Na druhou stranu, nižší úroveň umožňuje hlubší bádání a odkrývá konkrétnější informace. Při zkoumání je však možné a zároveň žádoucí přecházet z jedné úrovně do druhé v závislosti na zkoumaném předmětu (Singer 1961: 77–82, 89–90).

V 70. letech přichází s redefinicí svého přístupu Kenneth Waltz. V publikaci *Theory of International Politics* rozlišuje 2 hladiny analýzy – hladinu jednotek a hladinu mezinárodního systému. Dochází tak k redukci jeho původního přístupu, jelikož už nerozeznává hladinu individua. Waltz se snaží přijít se systémovým přístupem, a proto klade přirozeně větší důraz na hladinu mezinárodního systému (Temby 2015: 725). Kromě redefinice náhledu na hladinu analýzy přichází Waltz také s novým členěním teorií mezinárodního systému. Podle jeho názoru se dají teorie dělit dle předmětu zkoumání. Pokud se koncentrují na jedince nebo stát, jsou „redukcionistické“. Pokud však zahrnují také mezinárodní systém, jsou „systémové“ (Waltz 1979: 19).

Z výše uvedeného vyplývá, že hladiny analýzy mají zjednodušovat hledání relevantních faktů a vysvětlení. Díky nim je možné konkrétní sledovaný předmět nejenom popsat, ale také vysledovat příčiny jeho vzniku. Je však potřeba mít na paměti, že samy hladiny odpověď na danou problematiku neposkytují. Informace a odpovědi se na nich pouze nacházejí. K jejich získání je tedy nutné konkrétní hladiny zanalyzovat (Buzan – Little 2000: 69–70).

Stejným vývojem jako chápání hladin samotných prošel i jejich počet. Různí autoři přikládají důležitost různě vymezeným hladinám. Například Druláková a Drulák rozeznávají 4 hladiny analýzy, a to hladinu mezinárodního systému, hladinu státu, hladinu domácích vlivů a hladinu jednotlivce (Druláková – Drulák 2007: 17). V této práci se však budu do velké míry držet Buzanova a Littlova dělení. Tito autoři rozeznávají 5 hladin analýzy – hladinu mezinárodního systému, hladinu mezinárodních subsystémů, hladinu jednotek, hladinu subjednotek a hladinu jednotlivců (Buzan – Little 2000: 69).

Hladina mezinárodního systému je hladinou nejvyšší. Jedná se o soubor jednotek, které mohou být buď samostatné, nebo ve vzájemné interakci. V dějinách lidstva existovalo mnoho více či méně propojených systémů, avšak dnes rozeznáváme pouze 1 globální systém. Mezinárodní subsystém se etabluje uvnitř mezinárodního systému. Skládá se z uskupení jednotek, které jsou určitým způsobem specifické. Toto specifikum lze vidět například ve zvýšené míře jejich vzájemné interakce. V návaznosti na geografickou polohu je posléze možné

subsystémy členit na regionální/teritoriálně definované (například ASEAN), či neregionální/funkčně definované (OPEC). Jednotky se skládají z nejrůznějších menších skupin – komunit, organizací, jedinců atd. K tomu, aby bylo možné prohlásit entitu za jednotku, je nutný určitý stupeň soudržnosti a nezávislosti. To znamená, že její vnitřní části musí tvořit jeden celek a sama entita musí být do takové míry nezávislá, aby ji bylo možné odlišit od ostatních entit. Typickým příkladem jednotky je stát. Podobně jako v případě subsystému, také subjednotky se dají definovat jako uskupení uvnitř vyššího celku – v tomto případě jednotky. Jsou typické svojí organizovaností a potenciálem jednotku ovlivnit. Příkladem subjednotky může být lobby. Poslední hladinu pak tvoří jednotlivci (Buzan – Little 2000: 69).

Jak již bylo zmíněno výše, v této práci použiji první 4 z výše zmíněných hladin analýzy. Hladinu jednotlivců jsem se rozhodl vyřadit. Hlavním důvodem je přesvědčení, že se na ní nenalézají žádní pro tuto práci relevantní aktéři nebo procesy.

3 Hladina mezinárodního systému

Hladina mezinárodního systému je nejvyšší možnou hladinou analýzy. Je možné ji obecně definovat jako soubor samostatných nebo navzájem interagujících jednotek (aktérů) operujících na nejvyšší úrovni. V případě této bakalářské práce se budu soustředit zejména na 3 procesy, které se na této hladině odehrávaly. Prvním procesem je konec studené války v souvislosti s oslabením a následným rozpadem Sovětského svazu. Druhým procesem je vývoj geopolitické situace na Blízkém Východě. Třetím a posledním procesem je růst významu ropy a její role pro regionální mocnosti. V souvislosti s analyzovanými procesy budou hlavními aktéry zejména Sovětský svaz, Ázerbájdžán, Turecko a Irák.

3.1 Rozpad Sovětského svazu a konec studené války

Hlavní událostí, která na konci 80. a na začátku 90. let 20. století hýbala celým mezinárodním systémem, byl bezesporu rozpad Sovětského svazu. Přestože byl konec tohoto soustátí pro spoustu lidí a státníků překvapením, postupný vnitřní rozklad trval už poměrně dlouho. Jedním z klíčových aspektů této degrese byla vadnoucí ekonomika. Kolektivní zemědělství a plánované hospodářství v souvislosti s praktickou absencí soukromého vlastnictví zapříčiňovaly fakt, že Sovětský svaz ve stále trvajícím mocenském boji se Spojenými státy výrazně zaostával⁵ (Shaffer 1969: 328).

Pokus o změnu přišel v roce 1985, kdy se obměnilo vedení komunistické strany SSSR. Do jejího čela se dostal Michail Gorbačov, se kterým přišel také odlišný náhled na pokračování vývoje Sovětského svazu. Komunisté si chtěli moc udržet, ale věděli, že pokračování v dosavadních praktikách je neudržitelné. Proto představili 2 nové pojmy, které měly onen nový směr reprezentovat. Perestrojka neboli přestavba měla symbolizovat odklon od starých ekonomických pořádků a příklon k liberálnější tržní ekonomice. Sovětský svaz skoncoval s plánovaným hospodářstvím a snažil se dostat k tržnímu

⁵ Reálným obrazem ekonomického rozdílu obou zemí byla životní úroveň jejich obyvatel. Občané SSSR se například museli vypořádávat s frontami v obchodech, nedostatky zboží atd. (Aron 2011).

hospodářství. Pomoci k přechodu měly zejména tržní reformy, které například povolovaly soukromé vlastnictví atd. (Brown 2011). Druhým klíčovým pojmem je glasnost' čili otevřenost. Sovětský svaz se snažil o přívětivější prezentaci jak dovnitř státu, tak navenek. Typickým příkladem byla změna zahraniční politiky projevující se otevřenějším přístupem vůči Západu. V domácí politice byla glasnost' reprezentována omezením cenzury médií a otevřenou diskuzí o různých tématech (ČT 24 2009).

Gorbačovovy reformy vydláždily cestu také debatě o budoucnosti Náhorního Karabachu. Od roku 1987 se začalo zvětšovat množství dopisů, které žádaly o jeho připojení k Arménii. V srpnu téhož roku vznikla se stejným cílem petice, pod níž se podepsaly statisíce lidí. Došlo také k několika demonstracím. Moskva se zdržela jakékoliv akce a vyčkávala, co se bude dít dál. Přestože sám Gorbačov podporoval spíše Arménii, věřil v neměnnost hranic uvnitř SSSR⁶. Klonil se spíše k řešení, které by dávalo Karabachu stejný statut jako Nachičevanu⁷, k čemuž nakonec nedošlo. Situace se však začala postupně zhoršovat. Docházelo k přesídlování obyvatelstva a nejrůznějším ozbrojeným potyčkám. V podstatě se čekalo na politické vyjádření, které mělo situaci ohledně Karabachu vyjasnit. To nakonec přišlo v roce 1988. Arménský nárok, který počítal s připojením Karabachu k Arménii, byl definitivně zamítnut. To ale vedlo k reakci Náhorního Karabachu, jehož legislativní orgán odhlasoval rezoluci, v níž žádal o připojení k Arménii. V daný moment už Moskva zasáhnout musela, a tak v roce 1989 zřídila nad Karabachem speciální administrativu⁸. Tímto krokem se podařilo zbrzdit násilí, ale nepodařilo se dosáhnout nějakého dlouhodobého řešení, což způsobilo obnovení ozbrojených srážek. Moskva byla nakonec nucena svou administrativu nad oblastí ukončit (Cornell 1999: 13–23).

Pro vývoj Sovětského svazu i celé situace na Náhorním Karabachu se stal klíčovým rok 1991, kdy fakticky došlo k rozpadu SSSR. Hlavní roli při tom

⁶ Změnou hranic by jednak mohl vzniknout precedent, na který by se mohly odvolat další socialistické republiky se spornými územími, ale došlo by také k porušení ústavy, která v článku 78 stanovuje neměnnost hranic bez souhlasu dotčené republiky (USSR 1977).

⁷ Nachičevan byl Autonomní sovětskou socialistickou republikou.

⁸ Nutno dodat, že v této době už Moskva dávala přednost Ázerbájdžánu, jelikož ten (na rozdíl od Arménie) preferoval zachování současné situace.

sehrál zejména Boris Jelcin, který byl v té době prezidentem Ruska a žádal jeho vystoupení ze Sovětského svazu. Gorbačov byl nucen reagovat, a tak se začalo jednat o reformě, která by svěrovala větší pravomoci jednotlivým republikám. To se však nelíbilo konzervativnímu křídlu komunistické strany, a proto se spolu s armádou a KGB pokusilo o puč. Ten byl ovšem neúspěšný. Důsledkem bylo celkové oslabení Gorbačova a celého vedení strany, jehož využil Jelcin a ujal se moci⁹ (Brown 2011). Rozpad SSSR způsobil destabilizaci celého mezinárodního systému a měl velký vliv také na arménsko-ázerbájdžánský konflikt. Jako dílčí příklad lze uvést stažení sovětských vojenských jednotek z Náhorního Karabachu. Tento úkon způsobil problém zejména pro Ázerbájdžán, jenž na sovětskou pomoc spoléhal. Co je však důležitější, absence Sovětského svazu najednou vytvořila prostor pro otevřený konflikt, kterému už nic nebránilo (Cornell 1999: 27–31).

3.2 Geopolitická situace na Blízkém Východě

V 90. letech prožíval turbulentní období také Blízký východ. Po dlouhou dobu trvající irácko-iránské válce přišel další konflikt, kterým byla válka v Perském zálivu. V roce 1990 podnikl Irák invazi do Kuvajtu s cílem získat prostředky, kterými by zaplatil dluhy, jež mu vznikly právě po irácko-iránském konfliktu. Invaze se nelíbila mnoha státům, včetně Spojených států amerických, které se spolu s ostatními státy a v souladu s rezolucí OSN rozhodly intervenovat. Koalice států tedy vstoupila na území Saudské Arábie, odkud vedla vojenskou operaci. Ačkoliv Irák disponoval tehdy 4. největší armádou na světě, proti mezinárodní koalici neměl šanci a válku prohrál. Zajímavý je ovšem fakt, že i přes agresi zůstal po válce v čele Iráku Sadám Husajn. Koaliční síly se domnívaly, že případné bezvládní by způsobilo větší nestabilitu oblasti, a proto tedy ponechaly Husajna v čele státu (Maloveczká 2014).

Region Blízkého východu byl nestabilní již před válkou v Perském zálivu. Jak je již zmíněno výše, dlouhou dobu zde probíhala irácko-iránská válka, která si vyžádala na milion obětí. Dosažení stability nepomohla ani intervence

⁹ Sovětský svaz se poté k poslednímu dni roku 1991 definitivně rozpadl.

sovětských vojsk v Afghánistánu¹⁰ s cílem ovládnout jeho území. V průběhu let¹¹ se oblast snažily ovládnout různé státy, jejichž cílem bylo stát se regionálním hegemonem. Jako příklad lze uvést Irák, který se o to pokoušel od roku 1979 (Šanc 2016/2017a,b). Válka v Perském zálivu ke stabilizaci regionu rozhodně nevedla. Co se však Arménie a Ázerbájdžánu týče, vliv nestability Blízkého Východu byl na jejich vzájemný konflikt minimální. Nestabilita sousedního regionu, ke kterému mají oba státy historické vazby, není ideální, ale v tomto případě neměla přímý vliv. Samozřejmě lze polemizovat, zda by sjednocený a silný region s nějakým hegemonem hrál v konfliktu nějakou roli, ale to by byla pouze polemika.

3.3 Rostoucí význam ropy a její role pro regionální mocnosti

Dalším pro tuto práci relevantním procesem je nárůst důležitosti ropy a produktů z ní vyrobených. Počátky těžby ropy lze datovat do poloviny 19. století, přičemž jejím prvním světovým producentem byl právě Ázerbájdžán. Tato surovina hraje v jeho historii zásadní roli. Ropa je pro Ázerbájdžán primárním zdrojem ekonomických příjmů a je využívána jako páka při politickém vyjednávání. Pro ilustraci, v roce 1901 tvořila ropa z Ázerbájdžánu polovinu světové produkce (Nasirov – Nasirov nedatováno: 2).

Růst důležitosti ropy v čase lze demonstrovat na příkladu ropných šoků, které se odehrály v 70. letech 20. století. Arabští producenti ropy vyhlásili v roce 1973 ropné embargo na dovoz ropy zemím Západu. Šlo o odplatu za jejich účast v Jomkipurské válce. Ta se odehrávala ve stejném roce, přičemž dotčené země vystupovaly na straně Izraele proti arabské koalici. Embargo na dovoz ropy způsobilo obrovské problémy, jejichž průvodním jevem bylo zdražení cen této suroviny a ekonomická krize. Druhý ropný šok nastal v roce 1979 v souvislosti s revolucí v Íránu. Ten však už (zejména díky připravenosti zemí Západu) neměl takové důsledky (Macalister 2011).

¹⁰ Ačkoliv se Afghánistán nepodřazuje pod region Blízkého Východu, je jeho sousedním státem. Z toho důvodu je logické, že afghánská vnitropolitická situace může mít na region vliv.

¹¹ Tímto obdobím je myšleno období od konce éry Násira v Egyptě.

Jak je již zmíněno výše, historie Ázerbájdžánu je spjata s ropou, a není proto překvapením, že ropa hrála roli také v konfliktu o Náhorní Karabach. Ještě před rozpadem Sovětského svazu se všechny svazové republiky snažily o osamostatnění. To v praxi znamenalo snahu o co nejmenší závislost na Rusku. V tomto ohledu měl Ázerbájdžán výbornou výchozí pozici, jelikož byl díky ropě energeticky soběstačný¹² (Gökay 2001: 110). Ačkoliv energetická soběstačnost výrazně omezovala závislost Ázerbájdžánu na Rusku, nebyla největším ruským problémem v oblasti. Tím byl fakt, že se Rusko o vliv v daném regionu neucházelo samo. Muselo soupeřit s Tureckem a Íránem, jejichž ambice byly stejné jako ruské, a to stát se regionálním hegemone. Význam hlavního slova v regionu měl také čistě pragmatický rozměr, kterým byla ruská národní bezpečnost. Zakavkazsko se dá chápat jako nárazníkové pásmo, které Rusko chrání před vnějšími nepřáteli. Rusko bylo oficiálně pro smírné řešení sporů, které měla zprostředkovat mise OBSE, neoficiálně však podporovalo arménské separatisty v Náhorním Karabachu a dodávalo jim zbraně s cílem oslabit Ázerbájdžán a přimět ho ke vstupu do Společenství nezávislých států¹³. Do bojů se dokonce měly zapojit také některé ruské jednotky. Druhým důležitým důvodem aktivního ruského zapojení do konfliktu byla již výše zmíněná ropa. Rusům ani tak nešlo o ropu jako surovinu, nýbrž o ropovody. Jejich kontrola by dala Rusku do ruky nástroj, jehož prostřednictvím by posílilo svou pozici v regionu. S ropou je spojeno také zapojení Turecka. Ačkoliv Turecko pojí s Ázerbájdžánem historické i kulturní vazby, je třeba se podívat na ekonomickou stránku věci. Turecko není energeticky soběstačné. Je životně závislé na dodávkách ropy, kterou právě Ázerbájdžán disponuje. Mimo rozšíření základny zdrojů ropy by Turecko v případě prosazení se do role regionálního hegemona mohlo těžit také z distribuce ropy dál do světa. Lze tedy říci, že jak Rusko, tak Turecko svými rolemi přispěly k existenci konfliktu (Gökay 2001: 185–189).

¹² Mnoho ostatních států bylo na Rusku závislé právě díky levným dodávkám energií.

¹³ Společenství nezávislých států byl v podstatě nástupcem SSSR.

4 Hladina mezinárodních subsystémů

Hladinou mezinárodních subsystémů se rozumí soubor specifických uskupení jednotek, která jsou určitým způsobem determinována a existují uvnitř mezinárodního systému. Nejčastějším kritériem determinace je jejich poloha či oblast zájmů. Specifikum lze spatřovat například ve zvýšené míře vzájemné interakce členů (jednotek) daných uskupení. V případě této práce se jedná o interakci aktérů v oblasti Zakavkazska. Ačkoliv se Zakavkazsko skládá z Arménie, Ázerbájdžánu a Gruzie, je nutné mít na paměti, že v širším pojetí se pod něj dají podřadit také státy, které se v daném regionu snaží aktivně působit. Proto pod něj pro účely této práce podřadím také Rusko a Turecko. Hlavními zkoumanými procesy na této hladině budou specifické vztahy Turecko – Ázerbájdžán, respektive Rusko – Arménie, a jejich vliv na daný region. Dále se zaměřím na spory o vodu, jakožto životně důležitou surovinu, a v neposlední řadě zanalyzuji roli a význam bojů v Čečensku.

4.1 Vztah Turecko – Ázerbájdžán a Rusko – Arménie

Jižní Kavkaz neboli Zakavkazsko je region typický svou heterogenitou. Kromě 3 uznaných států (Arménie, Ázerbájdžán, Gruzie) zde leží mnoho sporných území, jejichž faktická státní příslušnost je nejasná. Tato oblast byla historicky ovlivňována mnoha státními i nestátními entitami, přičemž jejich vliv se na výše zmíněných státech odrážel a stále odráží. V případě této práce je důležité Zakavkazsko chápat v teritoriálním slova smyslu, jelikož představuje významnou a územně specifickou oblast, jež dělí Evropu od Asie. Právě geografická poloha je důvodem toho, že se v dané oblasti historicky mísily vlivy mnoha kultur a vznikaly různorodé vztahy.

Za prvopočátek turecko-ázerbájdžánských vztahů lze považovat 9. a 10. století, kdy na území dnešního Ázerbájdžánu začaly pronikat turkické kmeny. Ty stále více a více ovlivňovaly místní kulturu. V té době již v dané oblasti dominoval islám¹⁴, který se zde adaptoval po příchodu Arabů v 8. století. Lze říci, že turecký vliv se nejvíce projevoval v rovině jazyka. Jako důkaz může

¹⁴ Zejména jeho ší'itská větev.

posloužit fakt, že ázerbájdžánská turečtina je velmi podobná turečtině, kterou se mluví v samotném Turecku (Cornell 2011: 4–6).

Pro vývoj turecko-ázerbájdžánského vztahu se však stal přelomovým až počátek 20. století, kdy se v Turecku etablovalo Mladoturecké hnutí. Mimo aktivity v Turecku s ním totiž přišla také idea panturkismu. Ve stejné době se etablovala také idea panislamismu, jejíž vlajkovou lodí však nebylo Turecko, nýbrž Írán. Obě ideje v sobě ukrývaly myšlenku národnostního sebeurčení a co je důležitější, odklon od carského Ruska, které na území Ázerbájdžánu od 18. století razantně zvyšovalo svůj vliv (Geukjian 2012: 46, Cornell 2011: 7–13). Primárním tureckým záměrem bylo vytvořit jeden velký stát, který by spojoval všechny oblasti, kde žilo turecké obyvatelstvo¹⁵. Představa Ázerbájdžánu však byla poněkud odlišná. I přes přátelské vztahy a silné pouto s Tureckem bylo hlavním ázerbájdžánským cílem vytvoření suverénního samostatného státu. Azerům se nakonec, stejně jako Arménům a Gruzíncům, podařilo v roce 1918 svůj nezávislý stát vyhlásit. To však neřešilo situaci týkající se nejrůznějších sporných území, mezi která patřil například i Náhorní Karabach (Geukjian 2012: 50–54). Dalším problémem bylo, že samostatný Ázerbájdžán nebyl uznán Tureckem. Důvodem byla výše zmíněná představa o jednom velkém tureckém státu, který se samostatností jeho jednotlivých částí jednoduše nepočítal. Po několika vojenských neúspěších bylo Turecko nuceno se z Ázerbájdžánu stáhnout. Jeho místo pak zaplnila Velká Británie, jež omezila ázerbájdžánskou státní suverenitu, kterou Ázerbájdžán znovu získal až po odchodu Britů v roce 1919 (Cornell 2011: 26–27).

Ačkoliv se Azerům po dlouhých letech podařilo vytvořit nezávislý stát, jejich radost netrvala dlouho. V Rusku se k moci po revoluci dostali Bolševici, kteří chtěli rozšířit svůj vliv také do Ázerbájdžánu. Kvůli strachu z britského vlivu s tímto plánem původně souhlasilo i Turecko, v jehož čele stanul po revoluci Mustafa Kemal, avšak po britském odchodu již tak tvrdý zásah nepožadoval. Kemal dokonce psal dopis Leninovi, aby od útoku na Ázerbájdžán upustil, ale bylo již pozdě. Éra samostatného Ázerbájdžánu tedy skončila v roce

¹⁵ Těmito oblastmi jsou myšleny zejména Kavkaz, povodí Volhy a území střední Asie.

1920, kdy byl napaden Ruskem (Bulukbasi 2011: 37–38). Ruská a posléze sovětská éra je v Ázerbájdžánu, stejně jako v ostatních socialistických republikách, charakterizována tvrdou rusifikací. Moskva se snažila o přerušování jakýchkoliv vazeb na jiné státy, zejména na Turecko. V praxi to znamenalo vyloučení všech starých elit, mezi něž patřili zejména zástupci panturkistů a panislamistů. Pro Sovětský svaz však bylo důležité izolovat Ázerbájdžán také v kulturní a sociální rovině. Z toho důvodu došlo například ke změně v názvosloví. Turkičtí obyvatelé registrovaní v Ázerbájdžánu, kteří byli dříve nazýváni Turci, se nově nazývali Azerové (Cornell 2011: 38–39).

Šance na obnovení vztahů přišla až v 80. letech s postupným úpadkem Sovětského svazu. Turecko stále vidělo Ázerbájdžán jako jednoho z nejlepších partnerů, a to se projevovalo i na jeho zahraniční politice. Příkladem může být změna postoje ohledně Náhorního Karabachu. Turecko bylo vůči konfliktu nejdříve neutrální, ale zejména pod vlivem veřejnosti, kde byly stále přítomny silné antipatie vůči Arménii, svůj postoj změnilo a přidalo se na stranu Ázerbájdžánu (Bozdaglioglu 2003: 100). Dalším důkazem snahy Turecka o opětovnou normalizaci vztahů jsou bezesporu mezinárodní smlouvy, které s Ázerbájdžánem uzavřelo. Pouze v roce 1992 spolu tyto státy uzavřely 22 dohod o různých záležitostech. Namátkou lze jmenovat dohodu o vzájemném vojenském tréninku, o ekonomické spolupráci nebo o rozvoji dopravní infrastruktury (Republic of Azerbaijan – Ministry of Foreign Affairs nedatováno). Snaha o oteplení vztahů s Ázerbájdžánem však měla také svůj pragmatický důvod. Jak je již zmíněno výše, Turecko chtělo, stejně jako Rusko a Írán, hrát v Zakavkazsku prim, přičemž jeho cílem bylo stát se jakýmsi mostem mezi Evropou a Kavkazem. Vzhledem k tomu, že právě s Ázerbájdžánem mělo společnou historii a také kulturní vazby, bylo jasné, na koho se v daném regionu orientovat. Turecko podporovalo také Nachičevan, kterému poskytlo půjčku ve výši 100 milionů dolarů. Je však nutné zmínit, že vzájemné vztahy často závisely na tom, kdo byl zrovna v daných zemích u moci. Jako příklad je možné uvést nahrazení prezidenta Elčibeje, který podporoval těsnější vztahy s Tureckem, prezidentem Alijevem, jenž byl spíše proruský (Gökay 2001: 189–190).

Také na území Arménie v historii existovalo či vládlo mnoho různých entit. Pro vývoj samotné Arménie je však klíčový zejména rok 301, kdy bylo křesťanství vyhlášeno oficiálním arménským náboženstvím. Jen pro srovnání, stalo se tak o 80 let dříve, než bylo křesťanství povýšeno do pozice hlavního náboženství v Římské říši. Tato událost do velké míry určila budoucí směřování Arménie (Khachikyan 2010). Počátky rusko-arménských vztahů lze datovat do 17. století, kdy se začaly mezi oběma entitami rozvíjet ekonomické vazby. Ačkoliv byla Arménie v té době pod nadvládou Perské říše, s carským Ruskem ji pojila zejména kultura.

Ruský zájem o oblast Kavkazu se v závislosti na expanzivním vývoji politiky ruských panovníků postupem času zvyšoval. Příkladem budiž politika Petra Velikého, který chtěl Arménii využít jako klín, jímž by rozbil persko-tureckou přítomnost v regionu. Ačkoliv bylo Rusko viděno jako arménský partner, Arménie se nikdy nechtěla stát jeho součástí. V průběhu let vznikaly plány na vyhlášení autonomní Arménie, jíž garantem a ochráncem bude právě Rusko (Payaslian 2007: 107–111). Carská expanze však s postupem času pokračovala. To byl problém zejména pro Turecko, které bylo nuceno vzdávat se svého vlivu na stále větším území. Pro Arménii se stala významnou zejména mírová smlouva ze San Stefana, která ukončovala rusko-tureckou válku. Tato smlouva mimo jiné přiřkla Rusku další části arménského území (San Stefano Peace Treaty 1878).

Ke konci 19. a na počátku 20. století však vyvstala otázka arménského nacionalismu, který vznikl na území kontrolovaném Tureckem. Sultánovi se situace nezamlouvala, a proto sáhl k vojenskému zásahu, kterým se snažil nacionalisty potlačit. V této otázce však váhalo také jinak Armény pozitivně vnímané Rusko. Kamenem úrazu byl carův strach z toho, že se nacionalistické tendence přelijí také do Ruska. Z toho důvodu se, stejně jako sultán, rozhodl jednat. Carovy zásahy směřovaly primárně vůči církvi, kterou viděl jako živitelku nacionalistických myšlenek. Docházelo k zabavování církevního majetku, zavírání škol atd. (Khachikyan 2010). K obnovení řešení arménské otázky došlo v roce 1913. Carské Rusko se tak snažilo reagovat na sílící

německo-tureckou spoluprací, přičemž jeho cílem bylo vylepšit pošramocný vztah s Arménií na tureckém území. Výsledkem této snahy byl návrh reformy, která měla vytvořit 2 velké arménské celky na tureckém území, na něž by měli dohlížet 2 evropské inspektoři. Reforma byla Ruskem i Tureckem signována, avšak zahájení první světové války nakonec zhatilo její implementaci (Payaslian 2007: 125).

Podobně jako Ázerbájdžán, také Arménie vyhlásila v roce 1918 nezávislost. Ta však nevydržela dlouho, jelikož už v roce 1922 byla inkorporována do SSSR (BBC 2012). Sovětská politika vůči Arménii byla podobně striktní jako vůči ostatním socialistickým republikám, což v praxi znamenalo výměnu či alternaci všech dosavadních institucí za sovětské. V Arménii proběhla kolektivizace zemědělství, jejímž výsledkem bylo vytvoření kolchozů¹⁶. Centrem arménské společnosti se namísto vesnic stala města. Potlačena byla také role církve. Ta přestala plnit své předchozí aktivity (sociální, edukační atd.), k čemuž se váže také rychlejší a masivnější sekularizace společnosti. Obecně byly preferovány prorežimní třídy obyvatelstva a všechny důležité posty obsadili lidé, které Moskva schválila. Ačkoliv byly ve společnosti stále patrné prosovětské postoje, tyto politiky¹⁷ se setkaly s velkým odporem (Matossian 1962: 213–217).

Po osamostatnění musela Arménie přemýšlet o tom, jakou povede zahraniční politiku. Vzhledem k situaci, ve které se nacházela, bylo téměř nutností, aby se přiklonila na stranu nějaké mocnosti. Z výše uvedeného je patrné, že historické a kulturní vazby hrály ve prospěch Ruska. Arménie však nechtěla „novou“ interakci s Ruskem postavit na své závislosti vůči němu. Jejím cílem bylo vystupovat jako suverénní stát. V roce 1991 tak oba státy podepsaly dohodu o přátelství. Navázání vzájemných vztahů bylo velmi důležitým krokem. Příkladem může být situace, kdy Turecko v reakci na vojenské ohrožení Nachičevanu ze strany Arménie rozmístilo na turecko-arménské hranici vojáky.

¹⁶ Z jednotlivce se stal kolektiv, což znamenalo, že dělníci se stali členy větších skupin, které postupně vykonávaly svěřené úkoly.

¹⁷ S enormním odporem se musely potýkat zejména politiky, které byly v největším rozporu s arménským způsobem života a kulturou. Jednalo se zejména o kolektivizaci zemědělství a s ní související procesy – změna společnosti, urbanocentrismus atd.

Výsledkem byla okamžitá odpověď ze strany Ruska, kterému se tato akce samozřejmě nelíbila (Mirzoyan 2010: 30–31).

Z výše uvedené vyplývá, že vzájemné vztahy Turecko-Ázerbájdžán a Rusko-Arménie hrály zásadní roli v mnoha aspektech existence obou států. Navazováním vazeb již v dobách, které dávno předcházely konfliktu o Náhorní Karabach, pomohly zformovat a utvářet samotné státní útvary dnes známé jako Ázerbájdžán a Arménie. Ruské a turecké mocenské ambice stát se regionálním hegemonek však měly závažné následky. Vedly k vytvoření 2 aliancí, jejichž existence přispěla minimálně k přiživování daného konfliktu.

4.2 Spory o vodu

Voda je nejdůležitější světovou surovinou, bez které by lidstvo nemohlo existovat. Není proto divu, že hraje důležitou strategickou roli v mnoha vztazích a konfliktech. Nejinak tomu je i ve vztahu Arménie s Ázerbájdžánem. Na začátku je nutné uvést pár pojmů, se kterými budu následně pracovat. Prvním z nich je přehrada Sarsang. Přehrada byla postavena v roce 1976 a nalézá se na území Náhorního Karabachu (Sikhali – Safarova 2016). Dalším pojmem je jezero Sevan. Tato vodní plocha se nachází na území Arménie. Jeho důležitost tkví v tom, že poskytuje 80% arménské zásoby vody. Posledním pojmem jsou řeky Arpa, Vorotan a Tartar. První dvě řeky pramení v regionu Shahumian, který byl před válkou ovládán Ázerbájdžánem. Řeka Tartar napájí přehradu Sarsang (Dietzen 2014: 4–5).

Z výše uvedeného vyplývá, že jezero Sevan má pro Arménii obrovský význam. Bez něj by měla velké problémy s tím, jak si zajistit vodu. Vzhledem k bezohledné sovětské politice byl stav jezera ve druhé polovině 20. století velmi špatný. Z tohoto důvodu se začalo s projektem, který měl situaci jezera zlepšit. Byl tak vybudován tunel, který do jezera dopravoval vodu z řeky Arpy (následně byl postaven druhý tunel, který dopravoval vodu z řeky Vorotan). Problémem však bylo to, že obě řeky pramení v regionu Shahumian. Tento region byl totiž ovládán Ázerbájdžánem, který mohl tok řek jakkoliv upravit, změnit či přerušit (například výstavbou přehrady). Arménie tedy neměla kontrolu nad vlastními

zásobami vody. Podobná situace byla uvnitř Náhorního Karabachu, který je zásobován z přehrady Sarsang. Tato přehrada má vitální význam, protože poskytuje nejenom zásobu vody, ale také elektřiny (jsou na ní vybudované elektrárny). Během sovětské éry voda z přehrady zásobovala také ázerbájdžánské regiony kolem ní. Tyto regiony jsou na vodě z přehrady závislé. (Dietzen 2014: 4–8).

Po oslabení SSSR došlo ke spojení autonomního regionu Náhorní Karabach a regionu Shahumian. Vznikla tak Republika Náhorní Karabach (NKR), která v roce 1991 vyhlásila nezávislost (Government of Nagorno Karabakh Republic nedatováno) Důležitá je zejména informace, že NKR převzala kontrolu nad přehradou i řekami. To se samozřejmě nelíbilo Ázerbájdžánu, který se domáhal jejich navrácení. Pro NKR a Arménii je však vlastnictví zdrojů vody nesmírně důležité. Pro NKR představuje mimo jiné páku k vyjednávání, pro Arménii zase zdroj k samotnému přežití. Nedá se tedy očekávat, že by se situace změnila ve prospěch Ázerbájdžánu. (Dietzen 2014: 3–4, 9)

Jak již bylo zmíněno, voda je velmi cenou surovinou¹⁸. Její zajištění je klíčovým aspektem pro každý stát. Dá se pochybovat o tom, že by jakýkoliv arménský představitel veřejně prohlásil, že konflikt o Náhorní Karabach vypukl kvůli vodě. Z výše popsané situace však vyplývá, že arménské přežití je závislé na vodě, která pochází z Ázerbájdžánu. Obdobná situace platí pro Náhorní Karabach. Lze tedy předpokládat, že voda na vypuknutí konfliktu určitou roli sehrála.

4.3 Boje v Čečensku

Čečensko není státem. Jedná se o část Ruska, která se snaží o osamostatnění. Nachází se v severní části Kavkazu a jde o oblast, v níž převažuje islám. Stejně jako Arménie s Ázerbájdžánem, také Čečensko prošlo ruskou nadvládou v 19. století. Tato nadvláda však nebyla z mnoha důvodů

¹⁸ Zajímavá je myšlenka o tom, že by mezi NKR a Ázerbájdžánem mohlo dojít k výměně ropy za vodu (Dietzen 2014: 8).

akceptována, a vyvolávala tak silnou nevoli ve společnosti (Fisher 2013). Represe ze strany Ruska, potažmo SSSR, přicházely i v průběhu 20. století. Jako příklad lze uvést Stalinem nařízené deportace Čečenců na Sibiř v roce 1944. Po smrti Stalina bylo Čečencům v roce 1957 dovoleno vrátit se zpět (BBC 2018). Další podobnost s Arménií a Ázerbájdžánem lze spatřovat v nástupu nacionalismu v souvislosti s oslabováním SSSR. V Čečensku však byla situace determinována demografií. Etnikum hrálo v čečenské společnosti velkou roli. K podložení tohoto tvrzení poslouží sčítání lidu z roku 1989. Čečensko patřilo mezi oblasti, kde většinu obyvatelstva tvořila specifická etnická skupina – Čečenci. Tato skutečnost vytvářela velký konfliktní potenciál (Hughes 2001: 17, 22).

Boje v Čečensku jsou specifické díky několika věcem. Jako první lze zmínit jejich celkovou povahu. Oproti ostatním konfliktům v postsovětském prostoru se vyznačovaly velkou radikálností. Důvodem může být fakt, že Čečenci byli v historii perzekuováni více než ostatní. Dalším specifikem je již výše zmíněná demografická síla. Počet Čečenců se totiž blížil k milionu lidí (Cornell 1998: 54). Konflikt v Čečensku je také prvním konfliktem, který se odehrál uvnitř Ruské federace. Zároveň se jedná o konflikt, kde Rusové k jeho potlačení a udržení územní celistvosti vytrvale používaly vojenskou sílu. V neposlední řadě je důležitý výsledek minimálně první čečenské války. Rusko v ní totiž utrpělo v roce 1996 porážku (Hughes 2001: 11).

Konflikt v Čečensku byl jedním z mnoha konfliktů, které se odehrály po rozpadu Sovětského svazu. Ačkoliv hraje důležitou roli v postsovětské éře, jeho vliv na konflikt o Náhorní Karabach je nedohledatelný. Lze spekulovat, do jaké míry konflikt v Čečensku zaměstnal Sovětský svaz a tím pádem mu znemožnil aktivnější zapojení na Náhorním Karabachu, ale to by byly pouze spekulace. Dle zanalyzovaných zdrojů a faktického trvání konfliktu (aktivní zapojení ruských vojáků se datuje až do roku 1994) je vliv na Náhorní Karabach nepravděpodobný.

5 Hladina jednotek

Jak již vyplývá ze samotného názvu, hladina jednotek je tvořena konkrétními jednotkami. Samy jednotky se skládají z nejrůznějších menších skupin – komunit, organizací, jedinců atd. K tomu, aby bylo možné prohlásit entitu za jednotku, je nutný určitý stupeň soudržnosti a nezávislosti. To znamená, že její vnitřní části musí tvořit jeden celek a zároveň musí být do takové míry nezávislá, aby ji bylo možné odlišit od ostatních entit. Typickým příkladem jednotky je stát. V případě této práce bude na hladině jednotek důležitá zejména pozice hlavních aktérů konfliktu, tedy Arménie a Ázerbájdžánu, v souvislosti se směřováním politických představitelů daných zemí. Budu zkoumat nejenom politiku arménského prezidenta Levona Ter-Petrosjana, ale také směřování ázerbájdžánských prezidentů, jmenovitě Ajaze Mutalibova a Abulfaze Elčiбеje. Dále zanalyzuji roli vzniku obou států a jejich zahraniční politiky na Náhorní Karabach. Zaměřím se také na vliv náboženství a etnicity. Ačkoliv s těmito pojmy pracuji v průběhu celé práce, oba fenomény je nutné uceleně představit a zjistit jejich potenciální důležitost pro konflikt.

5.1 Političtí představitelé Arménie a Ázerbájdžánu

Levon Ter-Petrosjan nebyl před svým prezidentstvím žádný nováček v oblasti veřejného života. Jak je zmíněno níže, aktivně se angažoval v Karabašském výboru (později Arménském národním hnutí). Zlom v jeho politické kariéře však přišel v roce 1991, kdy se stal prezidentem. Hned zpočátku musel řešit zásadní problémy, mezi něž spadala například ekonomická situace, otázka zahraniční politiky a situace na Náhorním Karabachu (Astourian 2000: 2).

Ekonomická situace byla po Ter-Petrosjanově nástupu poměrně špatná. Arménie již nemohla čerpat výhody, které pramenily z existence Sovětského svazu (například výhodné obchodní styky atd.). Úkolem tedy bylo přilákat zahraniční investory, kteří by Arménii pomohli nastartovat její ekonomiku. Potřeba investic se ukázala důležitou zejména v situaci, kdy byla na Arménii uvalena turecko-ázerbájdžánská ekonomická blokáda. Nejistý budoucí vývoj Arménie společně s dalšími faktory však investory odradil. Kromě potřeby

investic bylo nutností zreformovat vnitrostátní ekonomickou politiku. Ter-Petrosjan se proto společně s vládou rozhodl pro privatizaci státního sektoru a rozvolnění cenových politik (Payaslian 2007: 201–202). Snaha o rychlé a rapidní zlepšení ekonomiky však měla svoje následky. Po zmíněných reformách nastala vysoká inflace, která ještě narostla po měnových reformách v Rusku. Arménie v té době ještě stále používala ruský rubl. Celá tato situace nakonec vedla k vytvoření vlastní měny v roce 1993 (Astourian 2000: 7). Ter-Petrosjan se v prvních letech u moci na ekonomiku spolehnout rozhodně nemohl. Arménie se propadala ve všech ekonomických ukazatelích. Do roku 1993 se o 50% snížilo HDP a propadala se i průmyslová a energetická výroba. V souvislosti se změnou měnové politiky došlo také k rapidnímu zvýšení cen (Payaslian 2007: 201).

V zahraniční politice si Ter-Petrosjan jako cíl vytyčil zlepšení vztahů s Tureckem. Turecko bylo historicky arménským nepřitelem a podobná situace platila i v době Ter-Petrosjanova prezidentství. Jako příklad lze uvést ekonomickou blokádu a podporu Ázerbájdžánu. Antiturecký tón byl stále patrný zejména v arménské společnosti, a to převážně kvůli genocidě z roku 1915. Ter-Petrosjan však viděl obavy z Turecka jako přehnané. Měl za to, že zlepšením vztahů s Tureckem se Arménie dostane z područí Ruska (Mirzoyan 2010: 17). Sám Ter-Petrosjan přiznal, že by bylo výhodné navázat s Tureckem minimálně vztahy ekonomické. Tím by Arménie mohla podpořit vlastní zájmy. Sblížení s Tureckem by dle Ter-Petrosjana „[...] posílilo naše snahy o pokrok [...]“ (Grigoryan 2018: 15). Bohužel pro Ter-Petrosjana se za doby jeho prezidentství nepodařilo s Tureckem navázat žádný vztah (Mirzoyan 2010: 17).

Posledním klíčovým bodem byl Náhorní Karabach. Ter-Petrosjanovy názory se v průběhu času měnily v závislosti na jeho politické pozici. Před vznikem samostatné Arménie zastával názor, že by měl být Náhorní Karabach připojen k Arménii. V této době byl členem Karabašského výboru, který zastával tutéž pozici. Změna názoru přišla s nástupem do prezidentského úřadu. Jak již bylo zmíněno výše, Ter-Petrosjan se snažil o zlepšení vztahů s Tureckem. Z tohoto důvodu se musel k otázce Karabachu postavit jinak. Zaujal v podstatě neutrální stanovisko. V praxi to znamenalo, že podporoval přímou interakci mezi

Karabachem a Ázerbájdžánem bez účasti Arménie. Tato názorová změna je obecně chápána jako největší zklamání Ter-Petrosjanovy politiky (Aydinyan 2015).

V Ázerbájdžánu se (na rozdíl od Arménie) vystřídal prezidentů několik. Prvním byl Ajaz Mutalibov. Mutalibov byl v průběhu sovětské éry členem komunistické strany a stal se dokonce jejím předsedou. V souvislosti s koncem sovětské éry využil příležitosti a skončil jako předseda strany. V následných prezidentských volbách zvítězil a stal se prezidentem. V otázce Náhorního Karabachu byl poměrně rázný. Nařídil zastavení dodávek plynu do Arménie a vytvoření ázerbájdžánské armády. Jeho cílem bylo svržnutí vlády Náhorního Karabachu. Problém Mutalibova však spočíval v jeho minulosti. Mnoha lidem se nelíbilo jeho spojení s komunistickou stranou, a to se mu také stalo osudným. Pod tlakem zejména Lidové fronty Ázerbájdžánu byl nakonec nucen na post prezidenta rezignovat (Shoemaker 2012: 212).

Po rezignaci Mutalibova se stal prezidentem vůdce Lidové fronty Ázerbájdžánu – Abulfaz Elčibej. Na rozdíl od svého předchůdce zvolil Elčibej jiný směr zahraniční politiky. Snažil se o odklon od Moskvy a příklon k Turecku. Nejenom, že mu tohle spojení přišlo přirozenější, ale navíc se mu líbil také turecký politický systém. Hned po svém nástupu do úřadu začal s vojenskou ofenzívou na Náhorním Karabachu. Po počátečních vojenských úspěších se ale postupně přestávalo ázerbájdžánské armádě dařit. Tato skutečnost podkopávala Elčibejovu oblibu ve společnosti. Dalšími problémy byl zejména neuspokojivý stav ekonomiky a korupce (Croissant 1998: 83–89). Elčibejovi se však stal osudným jeho cíl v otázce Náhorního Karabachu. Šlo mu totiž o vojenské vítězství. To byla jediná možná cesta. Z tohoto logicky vyplývá, že odmítal jakékoliv vyjednávání s protistranou. Elčibej byl nakonec nucen v roce 1993 uprchnout z Baku, které bylo ohroženo vojenským pučem. Baku měl na Elčibejovu žádost bránit Hejdar Alijev, který však místo toho převzal moc a následně se stal prezidentem (Beehner 2005).

Politici představitelé obou zemí měli velký vliv nejen na zahraniční a vnitrostátní politiku, ale také na situaci na Náhorním Karabachu. U všech

prezidentů lze vidět, že otázka sporu o Karabach byla v jejich politické agendě hodně vysoko. Snaha o vojenské řešení je patrná zejména u obou prezidentů Ázerbájdžánu. Vzhledem k výše uvedeným informacím lze prohlásit, že zejména postoj prezidentů Ázerbájdžánu byl příčinou vzniku konfliktu.

5.2 Role samostatné Arménie a Ázerbájdžánu

V předchozích částech se tato práce zabývala vlivem oslabování a následného rozpadu Sovětského svazu na stav v regionu, přičemž produktem tohoto rozpadu byl právě vznik Ázerbájdžánu a Arménie, jakožto nových států v oblasti Zakavkazska. Oba státy spolu měly a stále mají mnoho územních sporů, avšak v době existence SSSR sovětské vedení všechny interní tlaky či případné separační tendence razantně potlačilo (Mirsky 1997: 1, 61). Tato situace se v 90. letech přirozeně změnila.

Po vyhlášení nezávislosti byl hlavním problémem Ázerbájdžánu Náhorní Karabach. Dle bývalé sovětské ústavy se jednalo o ázerbájdžánské území¹⁹, přičemž Azerové to cítili stejně. Uvědomovali si však, že k úspěchu v konfliktu potřebují pomoc dalších mocností, které se o oblast zajímaly. Příklon Ázerbájdžánu k mocnostem se měnil v závislosti na tom, kdo byl zrovna prezidentem. Prezident Mutalibov byl proruský, prezident Elčibej proturecký (jak je zmíněno výše). Po Elčibejovi nastoupil do úřadu Hejdar Alijev, který se opět vrátil k proruskému směřování (Aslanli nedatováno: 139–140). Ázerbájdžán měl obrovskou výhodu ve své ekonomice, zejména pak v zásobách a kontrole distribuce paliva, přičemž tuto výhodu velmi rád využíval. Zastavil totiž dodávky paliva do Arménie, která na nich byla životně závislá. Mimo to se domluvil s Tureckem, aby přes své území do Arménie nepustilo žádné dodávky jakýchkoliv prostředků. Tato politika způsobovala Arménům obrovské problémy (Bonner 1994).

Podobně jako v Ázerbájdžánu, také v Arménii byl Náhorní Karabach jednou z hlavních priorit. Konflikt o toto sporné území do jisté míry definoval politiku celé Arménie. Ázerbájdžán sice nad Arménií dominoval ekonomicky,

¹⁹ Náhorní Karabach tvořil zhruba 20% území Ázerbájdžánu (Bulukbasi 2011: 214).

avšak Arménie jej zase předčila vojensky. Oba státy se pokusily sestavit funkční armády, ale povedlo se to pouze Arménii. Jak píše Papazian, „[a]rmáda v Arménii byla první státním aparátem, který fungoval.“ (Papazian nedatováno: 237).

Vznik obou států je důležitý zejména v jedné věci. Jak je naznačeno výše, oba státy si Náhorní Karabach určily jako svoji prioritu. Z toho, že se jednalo o samostatné a suverénní státy, vyplývá, že mohly svoji politiku orientovat podle sebe a nemusely se na nikoho ohlížet. Mohly si určit svoje cíle a také prostředky, které použijí k jejich dosažení (ekonomika vs. armáda). Význam vzniku obou států tkví právě ve volnosti rozhodování ohledně vlastních záležitostí.

5.3 Náboženství a etnicita

Náboženství a etnicita jsou důležité fenomény arménského a ázerbájdžánského života. Ačkoliv náboženství není s etnicitou explicitně spojeno (jako například v judaismu), v reálu takové spojení fakticky existuje. To znamená, že lze mluvit o Arménovi, který je brán jako křesťan, a Azerovi, který je brán jako muslim.

Jak je již zmíněno výše, islám přinesli do Ázerbájdžánu Arabové v 8. století našeho letopočtu. Ve stejné době se tohle náboženské vyznání rychle rozšířilo, přičemž docházelo k islamizaci dosud nemuslimského obyvatelstva. Islám ještě posílil v souvislosti s vlivem seldžuckých Turků, kteří na území Ázerbájdžánu vládli až do 13. století. V průběhu let ovládalo oblast Zakavkazska mnoho dynastií, jež se přikláněly buď k jedné, nebo ke druhé větvi islámu. V době, kdy spolu soupeřily dynastie Safavidů a Otomanů, byl Ázerbájdžán prakticky rozdělen mezi obě větve tím způsobem, že polovina obyvatelstva byli sunnitě a polovina ší'ité. Důležitá změna však přišla v okamžiku, kdy se k moci v Ázerbájdžánu dostali Rusové, kteří začali s postupnou sekularizací společnosti. Islám ztrácel vliv také v průběhu sovětské éry, jelikož Sověti potlačovali náboženství jako takové. Průvodním znakem tohoto utlačování se stalo například zavírání mešit (Goyushov 2012). Vlivem sovětské oprese ztratil islám vliv rovněž na společnost. V postsovětské éře se nakrátko etabloval panturkismus,

který byl ovšem zcela sekulární (Goyushov 2008). Lze říci, že opětovnému vzestupu vlivu náboženství enormně napomohl rozpad Sovětského svazu a konec komunistické ideologie, která po sobě ve společnosti zanechala prázdný prostor. Jako ideální nástroj k jeho vyplnění se v tomto případě ukázalo právě náboženství, k čemuž napomohl mimo jiné konflikt na Náhorním Karabachu. Ten přispěl k etablování a následnému rozšíření nacionalistického hnutí. Má se za to, že islám Azerům pomohl uvědomit si národní identitu a následně ji utužit. Mimo to sloužil jako prostředek k vymezení se vůči druhým (v tomto případě vůči Arménii). Na konflikt o Náhorní Karabach tedy bylo přinejmenším částí ázerbájdžánské společnosti nahlíženo jako na válku mezi “křesťanskou Arménií a muslimským Ázerbájdžánem”²⁰ (Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation 2011).

Kořeny křesťanství v Arménii sahají až do 4. století našeho letopočtu, což z Arménie dělá jednu z nejstarších křesťanských zemí na světě²¹. Pro tuto kapitolu však bude důležitý zejména vývoj křesťanství a církve v oblasti Náhorního Karabachu. Významným obdobím se ukázalo být rozmezí 11. – 13. století, kdy ve výše zmíněné oblasti vzniklo mnoho klášterů. Postupem času se z Karabachu stalo náboženské centrum s vlastními institucemi, v jehož čele stál karabašský katolikos²². Úpadek přišel až s ruskou expanzí v 19. století a dál pokračoval v sovětské éře, kdy byla církev vnímána jako nepřítel režimu, a proto čelila mnoha nejrůznějším problémům. Změna nastala až v roce 1988 jako reakce na mnohé demonstrace, přičemž se projevovala zejména znovuootevíráním kostelů a obecným zájmem o náboženství. V průběhu následujících let se církev snažila postavit na nohy pořádáním rozmanitých projektů, jakými byly například nejrůznější semináře, nedělní školy či pravidelné přednášky. Díky těmto aktivitám se z církve (a náboženství) stala jedna z hnacích sil nacionalistického hnutí a zástupce lidí v Karabachu. Podstatnou se jevila také role kněží, kteří

²⁰ Tento pohled si oblíbila primárně média. Vlády obou zemí se vyjádřily v tom smyslu, že se o náboženský konflikt nejedná. Naopak vůdce ší'itské větve islámu v Zakavkazsku brojil proti „nepřátelům islámu“, čímž přesvědčil mnoho váhajících lidí, jak se k problému postavit (Tchilingirian 1998).

²¹ Jak je zmíněno výše, je dokonce první zemí, jež akceptovala křesťanství.

²² Jedná se o vrchního představitele církve (McKim 2014: 45).

v průběhu bojů podporovali vojáky chodící k nim pro požehnání²³. Právě takovéto interakce měly na oba subjekty pozitivní dopad (Tchilingirian 1998: 3–7).

Jak bylo dříve naznačeno, náboženství je jedním z faktorů, které Arménii a Ázerbájdžán odlišují. Z tohoto pohledu se dá předpokládat, že svou roli při konfliktu sehrálo. Ačkoliv se nedá říci, že se jednalo o náboženský konflikt jako takový, už pouze vymezení se vůči druhému na základě víry přispělo ke vzájemnému antagonismu, který se ve spojení s historickými souvislostmi následně změnil v konflikt.

Posledním zkoumaným fenoménem v této kapitole je etnicita. Objasnit původ dnešních Arménů není vůbec jednoduché, jelikož se na něm neshodne ani akademická obec. Existuje více verzí vysvětlení²⁴, přičemž já se v této práci budu držet verze arménských odborníků, jež vychází z nových výzkumných objevů. Dle této teorie se původ dnešních Arménů odvozuje od obyvatel, kteří žili na území historické Arménie²⁵ (Bournoutian 2006: 15–18). Pro Azery hraje klíčovou roli jeden z útvarů, který se na jejich území v historii rozkládal. Tímto útvarem je tzv. kavkazská Albánie²⁶. Její důležitost tkví v přesvědčení, že ázerbájdžánská populace vychází z populace této entity. Reference ke kavkazské Albánii však tvoří pouze první část původu obyvatelstva, jelikož k dalšímu vývoji došlo až po příchodu Turků, kteří se s tamním obyvatelstvem smísili (Cornell 2011: 4). Ještě před jejich příchodem je však nutné vyzdvihnout příchod Arabů, v jehož souvislosti začala již výše zmíněna islamizace obyvatelstva²⁷, jež následně způsobila jednodušší asimilaci Turků. Lidé, kteří konvertovat nechtěli, odcházeli do Arménie. Podobně jako Arménie a Ázerbájdžán, také samotný Náhorní Karabach byl v průběhu času ovládán různými entitami, ale i přesto byl většinově osídlen Armény, kteří v Karabachu vytvořili vládnoucí elitu a získali určitou autonomii. Následné mocenské boje ovšem tuto nadvládu narušily a ustavily nad daným územím vládu Azerů (Cornell 1999: 4–5).

²³ Vojáci chtěli získat „boží sílu“.

²⁴ Existuje řecké verze, tradiční arménská verze atd.

²⁵ V dnešní době se jedná přibližně o území východního Turecka (Payaslian 2007: 5).

²⁶ Společným znakem s balkánskou Albánií je pouze jméno.

²⁷ Arabové se usadili na území kavkazské Albánie, tudíž primární vlna islamizace působila zejména tam.

V 19. století se na území Zakavkazska začalo angažovat carské Rusko, jež si s sebou přineslo mimo jiné svůj administrativní systém. Problém spočíval v tom, že jako každý jiný administrativní systém, také ruský dělil danou oblast na určité územní jednotky, jejichž hranice však nerespektovaly etnické rozdělení. To následně vedlo ke konfliktům. Aplikace takového systému nebyla náhodou, nýbrž ruským plánem. Cílem Rusů bylo vytvořit multietnické jednotky, kde bylo dle jejich názoru menší riziko etablování nacionalismu²⁸ (Geukjian 2012: 39). Se zvyšujícím se ruským vlivem v oblasti přicházely ruku v ruce také územní zisky. Po porážkách Peršanů a Turků získalo Rusko pod svoji kontrolu mnohé části těchto říší a začalo s výměnou obyvatelstva. Příkladem může být výměna obyvatel na Náhorním Karabachu, kde se počet Arménů zvedl z 9% v roce 1823 na 53% v roce 1880. Pro vysvětlení tohoto jevu je nutné připomenout výše zmíněnou rusko-arménskou a turecko-ázerbájdžánskou náklonnost. Významnou událostí, která měla velký podíl na spuštění vzájemné arménské-ázerbájdžánské nevráživosti²⁹, bylo objevení ropy v Baku. Vzhledem ke zmíněné rusko-arménské náklonnosti se do oblasti začali stahovat Arméni, kteří získávali vysoce postavená místa v hierarchii ropného průmyslu, čímž pro sebe generovali finanční zisky. To se samozřejmě nelíbilo Azerům. V návaznosti na tento trend se v oblasti postupně zvyšoval konfliktní potenciál (Cornell 1999: 5–6).

Důležitým bodem v chápání etnika a následného vymezení se vůči ostatním se stalo systematické vyvražďování Arménů, které v průběhu první světové války provedlo Turecko³⁰. V Osmanské říši žil na počátku 20. století poměrně velký počet Arménů, kteří byli perzekuováni. Hlavním důvodem bylo odlišné náboženství. Arméni proti perzekuci protestovali a vznikla vlna sociálních bouří. Další problém přišel s vypuknutím první světové války a následnými vojenskými operacemi, které pro Osmany skončily pohromou. Obvinění za osmanské neúspěchy padlo na Armény, jelikož dle osmanského vedení říši zradili. Výsledkem bylo zatýkání arménské inteligence, vraždění

²⁸ Jako příklad lze uvést Náhorní Karabach, který byl připojen k provincii Elizavetpol, v níž drželi většinu Azerové.

²⁹ I přes výměnu obyvatel spolu předtím Arméni a Azerové žili poměrně v poklidu.

³⁰ Tehdy Osmanská říše.

arménských obyvatel, jejich deportace atd. Celkově přišlo o život až 1,5 milionu lidí (Krušina 2015). Před i po vyvražďování však probíhaly konflikty také mezi Armény a Azery. První významná etnická srážka proběhla na Náhorním Karabachu v průběhu první ruské revoluce. Není zřejmé, kdo daný konflikt začal, ale dá se říci, že šlo o vyvrcholení napjatých vztahů z doby předešlé. Druhý významný konflikt proběhl mezi lety 1918 – 1920, kdy došlo ke srážce Arménů s Turky, kteří byli podporováni Azery. Zajímavým faktem je společný jmenovatel oněch konfliktů, kterým je období jejich vzniku. Oba konflikty totiž započaly v době oslabení carského Ruska³¹ (Cornell 1999: 6–7).

Obnovení důležitosti etnicity lze vysledovat na konec 80. let 20. století, kdy se stala jedním z definičních znaků nacionalismu. Tuto myšlenku lze výstižně demonstrovat na arménském nacionalismu, přičemž ji velmi trefně vystihuje Panossian, který říká, že arménský nacionalismus se projevoval v mnoha směrech (například v kultuře), avšak „[b]ylo jasné, kdo patří k národu: ti, kdo byli *etnicky* Arméni“ (Panossian 2006: 227). Z této definice je jasně vidět, jak velká váha byla etnicitě přikládána. Stejně jasně jako národní příslušnost chápali Arméni hrozbu, kterou bylo v jejich očích Turecko. Vzájemný antagonismus pramenil z různých zdrojů, ale jako jeden příklad za všechny lze uvést hluboko zakotvenou historickou nevraživost. Velkou váhu má však také skutečnost, koho si Arméni pod pojmem „Turecko“ představovali, jelikož pojmy jako „Turek a Azer byly Armény používány zaměnitelně.“ (Panossian 2006: 227).

V souvislosti s tímto vymezením se začaly objevovat nejrůznější etnický motivované násilnosti. Pro ilustraci lze uvést 2 incidenty, které vztah obou etnik charakterizují. Tím prvním je konflikt v Baku ve čtvrti Sumgait, kde bylo zabito 26 Arménů po tom, co vypukly nepokoje v Náhorním Karabachu, během nichž došlo k úmrtí 2 Azerů, přičemž „jeden byl zabit kamenem a druhý ázerbájdžánským policistou“ (Cornell 1999: 16). Hlasatel v rádiu však tuto událost vylíčil v tom duchu, že úmrtí byla etnický motivovaná. Tato zpráva následně rezultovala ve výše popsané násilnosti v Baku (Cornell 1999: 17).

³¹ Stejný znak se projevuje také v roce 1988.

Druhou událostí podobného typu byl incident ve městě Khojaly, který souvisel s nejrůznějšími přesuny obyvatelstva. Skupiny Azerů a Arménů se nevyzpytatelně pohybovaly z místa na místo, čímž v daných oblastech způsobovaly problémy, které následně vedly až k násilnostem. Incident v Khojaly si vyžádal celkem 49 obětí (Geukjian 2012: 162).

Z nejrůznějších zdrojů či obecné percepce konfliktu lze zjistit, že etnicitě se často přikládá ten největší podíl, z čehož pramení označení konfliktu za etnický. Existují však také opačné názory. Například Özkan tvrdí, že ačkoliv etnicita hrála svoji roli, nejedná se o konflikt etnický, nýbrž zetnizovaný. Dle jeho slov se etnikum stalo pouze nástrojem politiků, kteří jej pak poté použili ve svůj prospěch (Özkan 2008: 577–578). Já zastávám názor opačný. Dle mého soudu se o etnický konflikt jednalo. Ona nevráživost totiž nevyplývá z jednání politiků v 80. či 90. letech, ale má kořeny sahající minimálně do 19. století. Jednoznačně však lze říci, že etnicita, stejně jako předtím uvedené náboženství, měla na vzniku konfliktu svůj podíl.

6 Hladina subjednotek

Subjednotky lze definovat jako uskupení uvnitř vyššího celku (jednotky). Jsou typické svojí organizovaností a potenciálem jednotku ovlivnit. Příkladem subjednotky je lobby. V případě této práce bude důležitým analyzovaným procesem přítomnost a vývoj nacionalismu ve společnosti. Dále se zaměřím na etablování a fungování politických stran a také na vývoj a právní postavení Náhorního Karabachu. Poslední zkoumanou tématikou bude role arménské diaspory a arménské lobby.

6.1 Přítomnost a vývoj nacionalismu

Obecně lze říci, že na jakoukoliv událost, jež má vliv na stát jako takový, reaguje společnost tím, že vytváří veřejné mínění, které může napomoci politické reprezentaci v rozhodování. Takové mínění totiž reprezentuje trendy, jež jsou ve společnosti zrovna přítomné. Pokud politická reprezentace veřejnému mínění nenaslouchá, může to vést k jejímu rychlému konci. V Ázerbájdžánu a Arménii se událostí, na kterou společnost výrazně reagovala, stal spor o Náhorní Karabach. Prvopočátky takových reakcí se v ázerbájdžánské společnosti objevily ještě v době existence Sovětského svazu, kdy se Azerové začali vymezovat proti vládě Moskvy. To eventuálně vedlo k eskalaci nacionalismu, který byl ovšem během existence SSSR potlačován³² (Hirose 2016). V průběhu jeho slábnutí však nacionalismus začal nabírat na síle, přičemž průvodním jevem tohoto fenoménu byly demonstrace. První významné demonstrace se odehrály v roce 1988 a reflektovaly reakce společnosti na nejrůznější události. Nezanedbatelnou součástí těchto demonstrací byla reakce na situaci na Náhorním Karabachu (Geukjian 2012: 168–170). Náhorní Karabach se stal jakýmsi pojítkem, které pomáhalo utvářet národní identitu a dalo ázerbájdžánskému nacionalismu smysl a určitý cíl. Mimo jiné působil také intergeneračně, což v praxi znamenalo, že se povědomí o karabašských událostech přenášelo na další generace (Cornell 2011: 130). Nacionalismus byl v Ázerbájdžánu přítomný také po rozpadu Sovětského svazu.

³² O určitých formách nacionalismu lze mluvit v 60. a 70. letech 20. století, přičemž tento nacionalismus byl reprezentován především ázerbájdžánskou inteligencí.

V této době se spojil s pojmy jako suverenita a demokracie. Jak uvádí například Bölükbasi, „[d]emokracie byla spíše vnímána jako vůle lidí [...] obnovit vládu Ázerbájdžánu nad NKAO.“ (Bulukbasi 2011: 214). Jak je již zmíněno výše, Náhorní Karabach byl pro Ázerbájdžán hlavní prioritou, podle které se posuzoval úspěch či neúspěch politické reprezentace. Jako příklad lze uvést administrativu prezidenta Elčibeje. V době jeho vlády se Ázerbájdžánu v Karabachu vojensky nedařilo, a podpora veřejnosti tak začala významně slábnout, což se Elčibejovi a jeho administrativě samozřejmě nelíbilo. Prezident se tak uchýlil k zákazu demonstrací, aby nedal obyvatelstvu prostor veřejně vyjadřovat svůj názor. Úpadek v očích veřejnosti a sílící opozice však následně vedly k jeho pádu (Mehdiyeva 2011: 63–64).

Obdobně jako v Ázerbájdžánu, také v Arménii se během 80. let 20. století vyvinul silný nacionalismus, který byl do velké míry spjat se snahou o autonomii. V tomto ohledu byla Arménům velmi nápomocná politika perestrojky a glasnosti, jež se na politické scéně SSSR objevila s Michaiilem Gorbačovem. Mimo snahu o autonomii se stal klíčovým tématem nacionalistických tendencí Náhorní Karabach, jakožto historicky sporná oblast. V souvislosti s touto problematikou se vytvořila široká vrstva protestujících, kteří žádali změnu hranic. Obecně lze říci, že arménský nacionalismus byl nejvýznamnějším politickým procesem až do roku 1992 (Panossian 2006: 227–228). Nejsilněji se však nacionalismus projevoval v samotném Náhorním Karabachu, kde v roce 1989 žilo zhruba 150 000 Arménů z celkového počtu 200 000 obyvatel (Curtis 1995: 102). Zlomovým okamžikem se pro konflikt jako takový stal 20. únor 1988, kdy legislativní orgán Náhorního Karabachu odhlasoval rezoluci, jejímž požadavkem bylo připojení Karabachu k Arménii. V návaznosti na tuto událost vznikl tzv. Karabašský výbor, který byl tvořen primárně arménskými intelektuály. Jeho hlavním posláním, cílem a tématem bylo sjednocení Karabachu s Arménií, čímž si ve společnosti získal velkou podporu. Lidé na něj nazírali jako na zástupce společných hodnot. Výbor se postupně institucionalizoval a stalo se z něj Arménské národní hnutí, posléze vláda sovětské Arménie (Doğru 2015: 224, Geukjian 2012: 141–142).

Je možné říci, že společnost měla na vznik konfliktu velký podíl. Otázka Karabachu (nebo alespoň její část) tvořila agendu všech vznikajících nacionalistických hnutí. V kombinaci se slábnoucím Sovětským svazem a nespokojeností s existujícím stavem se z celé situace nakonec vyvinul konflikt. Výše zmíněná rezoluce už byla pouze pomyslnou rozbuškou.

6.2 Etablování a existence politických stran

Vznik Arménské revoluční federace (ARF) lze datovat do roku 1890, kdy došlo ke sloučení více politických subjektů, jehož výsledkem byl vznik jediné strany. Jejím primárním cílem se stal osvobozenecý boj proti Osmanské říši, přičemž si rychle zajistila podporu veřejnosti. Tento fakt je možné připisovat silnému nacionalistickému smýšlení konce 19. století, které bylo spojeno také s násilím, jehož se neštítala ani ARF. V podstatě se dá říci, že násilí vůči Arménům³³ ze strany Osmanů bylo přímo úměrné odpovědi ze strany ARF (Landis – Albert 2012: 270). Strana se snažila o to, aby sjednotila nejrůznější sorty obyvatel pod jednu platformu, jejíž aktivity se různily. ARF se tedy situovala do role jakéhosi mluvčího společnosti. Po krátkém období samostatnosti se s nástupem Sovětského svazu musela strana přesunout do zahraničí³⁴, kde dále pokračovala ve fungování. Zpátky do Arménie se vrátila až v době oslabení a následného rozpadu SSSR (Adalian 2010: 161).

Mimo silnou domácí pozici po návratu z exilu hrála ARF prominentní roli také pro arménskou diasporu. Byla v podstatě mluvčím diaspory a jejích názorů na situaci v Arménii, čímž se dostávala do střetu s entitami, jež fungovaly na území samotné Arménie. Velmi vyhrocené vztahy pojí ARF zejména s Arménským národním hnutím (ANM³⁵), které se vyprofilovalo jako nejvýznamnější arménská politická strana. Oba tyto subjekty se lišily v podstatě ve všech důležitých otázkách. Zde je namístě shrnout zejména názory ARF. Tato strana byla od prvopočátku velmi proruská. Ačkoliv si uvědomovala, že Rusko není řešení a jednou eventuálně přijde samostatnost, spoléhala na něj především

³³ Zde je možné vidět národnostní (etnické) vymezení.

³⁴ Mezi země, do nichž se uchýlila, patří například Řecko nebo USA.

³⁵ Zkráceno z „Armenian National Movement“.

v zahraniční politice, jelikož jako největší hrozbu viděla Turecko. V otázce Karabachu byly pro ARF možná pouze 2 řešení, kterými bylo buď připojení k Arménii, nebo vyhlášení nezávislosti. Vzhledem k tomu, že ARF byla zástupcem diaspory, kladla důraz na to, aby byly názory diaspory zastoupeny také na domácí politické scéně. Největším problémem pro ARF byl však samotný počátek událostí na Náhorním Karabachu z roku 1988, jelikož ji zastihl naprosto nepřipravenou (takový děj událostí nečekala), což ji možná stálo pozici nejsilnější strany v Arménii (Chorbajian 2001: 155–160).

Arménské národní hnutí je mnohem mladší než ARF. Jeho vznik se datuje do roku 1989. ANM se stalo přímým nástupcem již výše zmíněného Karabašského výboru a hlavním mluvčím karabašského hnutí, které vzniklo jako reakce na rezoluci žádající transfer Náhorního Karabachu pod kuratelu Arménie v roce 1988. Členy ANM byli bývalí členové výboru v čele s pozdějším prezidentem Levonem Ter-Petrosjanem (Adalian 2010: 159). Jako nástupce Karabašského výboru mělo ANM velkou podporu veřejnosti, na což navazovalo jeho aktivní vystupování a působení ve veřejném životě. Chtělo se například aktivně účastnit voleb, podílet se na změnách arménské Ústavy atd. Důležitým aspektem však bylo nejenom zachování si podpory lidí, ale také jejich aktivní participace. ANM se v této věci snažilo vyzdvihnout etnickou stránku věci a společnou národní identitu (Geukjian 2012: 159–161). Jak již bylo naznačeno výše, politika ANM se od ARF velmi lišila. Prioritou ANM byla nezávislost, od které se poté odvíjely další věci. V zahraniční politice by mělo dojít k normalizaci vztahů s Tureckem, v otázce Karabachu šlo primárně o bezpečnost jeho obyvatel a až posléze o jeho právní status. Rozdílný byl i pohled na roli diaspory, která byla ANM chápána jako vnější vliv, nikoliv jako součást samotné Arménie (Chorbajian 2001: 160–164). ANM nakonec vyšla ze souboje s ARF vítězně, což potvrdily výsledky prezidentských voleb v roce 1991, ve kterých s drtivou převahou 83% hlasů vyhrál Levon Ter-Petrosjan (Human Rights Watch 2009: 7).

Vznik obou (pro tuto práci) nejvýznamnějších ázerbájdžánských politických subjektů lze datovat až do 80. let 20. století. Nejprve se zmíním o

Lidové frontě Ázerbájdžánu (LFA), která vznikla v rámci nacionalistických tendencí, které byly v Ázerbájdžánu v dané době přítomny (Ayata – Ergun – Çelimli 2005: 108). Tato politická strana se etablovala v roce 1989, přičemž si ve stejném roce vytyčila své programové cíle. Mimo jiné se jednalo o demokratizaci společnosti, zisk suverenity, rovnost ve společnosti a další. LFA se svezla na nacionalistické vlně společnosti a rychle si zajistila podporu. V tomto ohledu se nápomocným ukázal charakter celé strany, do níž se mohl zapojit kdokoli (Alstadt 1992). Na konci roku 1989 se však strana začala vnitřně štěpit, což vedlo k jejímu postupnému úpadku. Obrat přišel v roce 1991, kdy se LFA začala silně vymezovat proti tehdejšímu prezidentu Mutalibovi, čímž si opět získala ztracenou popularitu. Politického vrcholu se LFA dočkala o rok později, kdy se jí podařilo nejen sesadit Mutalibova, ale také mu zabránit v opětovném návratu. Prezidentem se posléze stal jeden z hlavních představitelů LFA, Abulfaz Elčibej (Świętochowski – Collins 1999: 102). Strana se velmi vymezovala proti Arménii (zejména její expanzivní politice) a také proti politice Moskvy. V očích LFA byla politika Moskvy anti-ázerbájdžánská (Haghighian – Mehdizadeh 2014: 8).

Druhým zkoumaným subjektem je strana Nový Ázerbájdžán (NA). Na rozdíl od LFA se NA etabloval ještě později, a to v roce 1991. Impulsem pro tento krok byla neuspokojivá situace v Ázerbájdžánu, jenž byl v té době v politické krizi. Podobně jako LFA, také strana Nový Ázerbájdžán ve svém programu vyzdvihovala cíle, které se vážou k nově vzniklému státu. Programovými body bylo například posílení nezávislosti a budování sekulárního státu (New Azerbaijan Party nedatováno). Do čela strany se postavil Hejdar Alijev, který se následně stal v roce 1993 prezidentem, přičemž v této pozici vystřídal výše zmíněného Elčibeje (Gasimov 2018: 177).

Posoudit roli politických stran a hnutí je poměrně složité. Z výše zmíněného nevyplývá, že by přímo působily na vznik konfliktu na Náhorním Karabachu, avšak určitou roli sehrály. Fungovaly spíše jako platformy, které sdružovaly lidi se stejným názorovým základem. Tím poskytly organizační základ pro jejich další působení, s čímž jde také ruku v ruce fakt, že jejich prostřednictvím se tito lidé dostali k moci, a reálně tak ovlivnili chod obou států.

6.3 Vývoj a právní postavení Náhorního Karabachu

Podobně jako historie Arménie a Ázerbájdžánu, také historie Náhorního Karabachu je velmi komplikovaná. Nejasná je už otázka prvopočátku vývoje Karabachu. Arméni tvrdí, že byl součástí původní Arménie. Azerové tvrdí, že byl součástí Kavkazské Albánie. V průběhu dějin byl Karabach stejně jako výše zmíněné státy ovládnán mnoha nejrůznějšími aktéry, ku příkladu Arabi nebo Mongoli. Kromě vládců hraje důležitou roli také populace. Od 16. do 19. století na území Karabachu dominovali Azerové. Situace se změnila s příchodem Rusů, kteří provedli velké výměny obyvatelstva. V průběhu 19. století se na území Zakavkazska dostalo až 700 000 Arménů. Další změna přišla s koncem první světové války, kdy byly po chaotickém období mezi říjnem 1917 a dubnem 1918 vyhlášeny samostatné republiky – Arménie, Ázerbájdžán a Gruzie. Vyhlášením samostatnosti však neutichly územní nároky daných republik. Arménie chtěla pod svou kontrolu nejrůznější oblasti, mezi nimiž byl i Náhorní Karabach. V roce 1918 se na území Zakavkazska dostali Britové, kteří rozhodli, že Karabach by měl zůstat součástí Ázerbájdžánu. Je jasné, že tento krok se nelíbil především Arménii, která začala s vojenskými útoky. Brity nastíněnou situaci však potvrdila také mírová konference v Paříži (Krüger 2010: 4–13). Další a poslední změna přišla v roce 1920. Obě republiky se totiž dostaly opět pod nadvládu Rusů. Situace okolo Karabachu se vyřešila o rok později. Ačkoliv to vypadalo, že bude Karabach dán Arménii, nakonec zůstal součástí Ázerbájdžánu (Kambeck – Ghazaryan 2013: 24).

Tato podoba uspořádání zůstala stejná až do roku 1988, kdy došlo k opětovnému vyhocení situace. Zajímavá je především právní analýza procesů, které předcházely samotnému konfliktu. Jak je zmíněno výše, v roce 1988 byla vydána rezoluce, která žádala přesun Náhorního Karabachu pod správu Arménie. Karabach následně v roce 1991 vyhlásil nezávislost. Karabach i Arménie se odvolávají na sovětský zákon o secesi z roku 1991. Dle jejich názoru bylo oddělení Karabachu od Ázerbájdžánu v souladu s tímto zákonem, a tedy s právem. V souvislosti s touto věcí se vyskytly 2 problémy. Jak je již v této práci uvedeno, sama sovětská Ústava obsahovala ustanovení týkající se hranic. Jedná

se zejména o články 72, 78 a 86. Změny hranic jsou zde podmíněny souhlasem dotčených států. Přihlédne-li se k těmto ustanovení, je jasné, že ustanovení zákona o secesi, které umožňuje odtržení, je neplatné. Druhým problémem je samotná procedura, kterou onen zákon pro secesi předepisuje. V případě Náhorního Karabachu totiž nebyla dodržena (Krüger 2010: 24, 40).

Situace ohledně Náhorního Karabachu je problematická také z pohledu mezinárodního práva. Problém se týká zejména arménského zapojení se do konfliktu. Tím, že se Arménie zapojuje do konfliktu vojenskými i ekonomickými prostředky, porušuje mezinárodní právo. Jedná se hlavně o zákaz použití síly pro řešení mezinárodních sporů. Dá se tedy říci, že příslušnost Karabachu k Ázerbájdžánu není podpořena pouze politickým rozhodnutím, ale také právní analýzou. Secese Náhorního Karabachu byla ze všech hledisek protiprávní a narušila územní integritu Ázerbájdžánu (Krüger 2012: 112, 116).

Výše nastíněná situace popisuje složitost postavení Náhorního Karabachu nejenom z politického pohledu, ale také z pohledu právního. Je zde vidět, že právo (případně jeho porušení) může být příčinou konfliktu. To znamená, že protiprávní secese Náhorního Karabachu mohla mít na vzniku konfliktu svůj podíl.

6.4 Role arménské diaspory a politické lobby

Jako každý národ, také Arméni nežili a nežijí pouze v Arménii. Ve 20. letech 20. století bylo možné nalézt nezanedbatelné počty Arménů například v Řecku, Sýrii, Argentíně nebo ve Spojených státech amerických. Vzhledem k tomu, že v této době neexistoval samostatný arménský stát, v cizině alokovaní Arméni se snažili zachovat svoji identitu nejrůznějšími činnostmi, například vydáváním tisku. Další aktivity diaspory je možné identifikovat v průběhu celého 20. století, přičemž mezi ně patřila například pomoc proti nacismu v průběhu druhé světové války. Odchod Arménů do zahraničí se s přibývajícými roky neustále zvyšoval. Důvodem byla zejména nestabilita domácí situace a vidina lepšího života. Cílovými destinacemi se stávaly zejména země Západu, jako například Kanada, USA, Francie či Německo (Khachikyan 2010).

Nejdůležitější arménskou diasporou je bezesporu ta americká. Nárůst počtu Arménů, kteří směřovali do USA, se rapidně zvyšoval. Před osmanskou genocidou žilo v USA asi 60 000 Arménů, přičemž po genocidě se tohle číslo zvedlo na zhruba 100 000. V roce 2008 žilo v USA odhadem až 700 000 Arménů, což je sedminásobně větší číslo než v roce 1924 (Schaefer 2008: 89–90). Pro tuto práci je však důležitá činnost Arménů zejména ve spojitosti s Náhorním Karabachem. V této otázce sehrála důležitou roli arménská lobby, která v USA aktivně působila. Výsledkem jejího působení se stal článek 907 zákona o podpoře svobody z roku 1992 (Zarifian 2014: 509). Tento článek mimo to, že se jím daná omezení zavádí v souladu s národními zájmy USA, říká, že „podpora Spojených států [...] nebude poskytnuta vládě Ázerbájdžánu dokud [...] vláda Ázerbájdžánu nepodnikne prokazatelné kroky k zastavení všech blokád a dalšího použití síly vůči Arménii a Náhornímu Karabachu.“ (Freedom Support Act: Article 907). Dalším výsledkem snahy lobby je finanční pomoc ze strany USA vůči Arménii. Zajímavý je také fakt, že se lobby podařilo zajistit pomoc i pro samotný Náhorní Karabach, který, ačkoliv se jedná o neuznaný stát, dostával roční finanční pomoc ve výši až 10 milionů dolarů (Zarifian 2014: 510).

Diaspora však podporovala Arménii také z vlastních zdrojů. Důležitost této pomoci se ukázala zejména v době největší arménské ekonomické krize, která skončila v roce 1994. Peníze vybíraly a posílaly nejrůznější subjekty napříč diasporou. Typicky se jednalo o charitativní organizace či kostely. Pro ilustraci lze uvést konkrétní příklad finanční a materiální pomoci. Spojený arménský fond poskytl Arménii v období let 1990 – 1993 prostředky v celkové hodnotě 60 milionů dolarů (Bloomberg nedatováno, Payaslian 2007: 203). Z výše uvedeného je patrné, že arménská diaspora se prostřednictvím lobby stala důležitým hráčem v problematice Náhorního Karabachu.

7 Závěr

V této bakalářské práci jsem se zabýval příčinami vzniku arménsko-ázerbájdžánské války o Náhorní Karabach. Ačkoliv se jedná o konflikt, který vypukl v minulém století, je stále velmi aktuální. Nejrůznější boje a incidenty jsou v dané oblasti takřka na denním pořádku. Velkým problémem celého konfliktu je období jeho vzniku a geografická poloha jeho hlavních aktérů. Přestože se jedná o druhý nejdelší konflikt 20. století (nikdy nebyla podepsána mírová smlouva), vyhnul se většímu zájmu ze strany světových médií i mocností (až na výjimky). Otázkou stále zůstává, jestli se někdy podaří oběma soupeřícím státům dojít k řešení, které by jejich spor ukončilo.

K analýze možných příčin vzniku konfliktu jsem použil optiku hladin analýzy. Samotné hladiny analýzy jsou široce využívaným konceptem, jehož úkolem je zjednodušit hledání relevantních faktů. Na jednotlivých hladinách se nalézají konkrétní informace, které je možné analýzou dané hladiny získat. Počet užívaných hladin se v praxi liší v závislosti na autorovi. Různí autoři používají různý počet hladin, které jsou různě definované. Pro tuto práci jsem zvolil hladiny analýzy dle Barryho Buzana a Richarda Littlea. Ačkoliv Buzan s Littlem používají 5 hladin analýzy, já jsem vzhledem k problematice zvolil pouze hladiny 4 – hladinu mezinárodního systému, hladinu mezinárodních subsystémů, hladinu jednotek a hladinu subjednotek. Na jednotlivých hladinách jsem vždy zvolil relevantní procesy a aktéry, které jsem následně zkoumal.

O všech analyzovaných tématech (procesech či aktérech) by se dalo říct, že měla alespoň určitý vliv na vznik arménsko-ázerbájdžánské války. Ačkoliv nemusela být přímo jeho příčinou, i jejich nepřímé působení mohlo nakonec vést k tomu, že daný konflikt vznikl či trval. Z hlediska důležitosti však v každé kapitole určitá témata převyšovala ta ostatní. Na hladině mezinárodního systému bylo klíčovým procesem pro vznik konfliktu oslabení a následný rozpad Sovětského svazu, kterým fakticky skončila studená válka i bipolární rozdělení světa. Rozpad SSSR destabilizoval situaci v jednotlivých republikách a otevřel cestu nejrůznějším konfliktům. Stejně důležitým byl také rostoucí význam ropy,

jenž ještě více umocnil roli Ruska a Turecka v regionu Zakavkazska. Na hladině mezinárodního subsystému bych vyzdvihl vliv vazeb Arménie – Rusko, respektive Turecko – Ázerbájdžán. Tyto vazby v podstatě zformovaly 2 bloky, které proti sobě v konfliktu stály. Svou důležitost ukázala také voda. Ačkoliv je arménsko-ázerbájdžánský spor o vodu dost neznámý a upozaděný, ukázal se být velmi podstatným. Voda, o kterou v daném sporu jde, má velký význam nejen pro Arménii, ale také pro samotný Náhorní Karabach. Na hladině jednotky je nutné zmínit vznik samostatných států Arménie a Ázerbájdžánu v souvislosti s jejich zahraniční politikou a zejména jejich představiteli. Prezidenti obou zemí se stali důležitými hybateli průběhu událostí. Na stejné hladině jsem také představil tematiku etnicity a náboženství, která se prolíná prakticky celou prací. Toto téma je pro konflikt zcela zásadní, jelikož oba státy naprosto odlišuje. Mimo to se jedná o historicky nejstarší štěpící prvek. Na poslední hladině, v této práci hladině subjednotky, se jako nejdůležitější proces ukázal obnovený nacionalismus, který kulminoval koncem 80. let. Zajímavý byl i náhled na vývoj samotného Náhorního Karabachu a jeho právní postavení v souvislosti s konfliktem. V neposlední řadě je nutné zmínit pomoc zahraničních subjektů (Rusko, Turecko, arménská diaspora, USA atd.), která rovněž velkou měrou přispěla minimálně k prodlužování konfliktu.

Nyní bych se zaměřil na konkrétní cíle této práce. Jedním z dílčích cílů bylo potvrzení či vyvrácení premisy, která říká, že konflikt o Náhorní Karabach je, stejně jako většina konfliktů, multikauzální. Z výše uvedeného jednoznačně vyplývá, že se o multikauzální konflikt jedná. Více příčin je možné nalézt dokonce na jednotlivých hladinách. Druhým dílčím cílem bylo identifikovat zájmy a cíle jednotlivých aktérů konfliktu. Ve zkratce se tedy pokusím uvést zájmy a cíle nejvýznamnějších aktérů. Arménii šlo primárně o připojení Náhorního Karabachu, jelikož zde žije početné arménské obyvatelstvo. Ázerbájdžánu šlo hlavně o udržení své územní integrity. Hlavním zájmem a cílem Ruska a Turecka bylo zajištění si role regionálního hegemonu. Proto byla jejich účast na konflikt prakticky nevyhnutelná. Prezidenti obou zemí chtěli

posílit svoji pozici, získat si oblibu ve společnosti a zvýšit svoji moc. Cíle a zájmy obyvatelstva prakticky kopírovaly cíle a zájmy státu.

Posledním a hlavním cílem celé práce bylo poskytnutí state-of-the-art-review. Po zanalyzování všech výše zmíněných procesů a jednání aktérů jsem došel k závěru, že příčiny konfliktu je nutné rozdělit do dvou skupin. Stejně jako se vyvíjí stát, mezinárodní systém či paradigma, vyvíjí se i konflikt. Z tohoto důvodu není možné příčiny konfliktu generalizovat. Je třeba podívat se na konkrétní časové období, protože s vývojem konfliktu jde ruku v ruce také vývoj jeho příčin. Nutno však podotknout, že se touto optikou nedá nahlížet na všechny konflikty. Válka o Náhorní Karabach je však konfliktem do jisté míry specifickým. Hlavním důvodem použitelnosti tohoto přístupu je fakt, že nejruznější konfliktní incidenty začaly již v roce 1988, avšak válka jako taková vypukla až v roce 1991 či 1992 (názory autorů se zde rozcházejí). Tyto časové údaje tedy ohraničují 2 časové úseky příčin konfliktu. Prvním úsekem je období let 1988 – 1991/1992. Zde je možné rozeznat zejména 3 hlavní příčiny, které jsou navzájem provázané. První z nich je oslabení a rozpad Sovětského svazu. Jak je již napsáno výše, s rozpadem SSSR vyluly na povrch věci, které byly za doby jeho existence utlumeny a potlačeny. V případě Náhorního Karabachu se jednalo o spor Arménie a Ázerbájdžánu. S oslabením SSSR jde zároveň ruku v ruce vzestup nacionalistických tendencí v jednotlivých společnostech, které tvoří 2. příčinu. Zvedající se vlna nevole a chuť změnit tehdejší situaci dovedla do ulic mnoho lidí. Objevila se nacionalistická hnutí, z nichž posléze vznikaly další entity – jako příklad lze uvést Karabašský výbor. Třetí příčinou je vzájemný antagonismus způsobený odlišnou etnicitou a náboženstvím. Ačkoliv lze najít i disentuující stanoviska, obecně převládá názor, že konflikt o Náhorní Karabach byl konfliktem etnickým. Výše jsem vysvětloval, že v rámci Arménie a Ázerbájdžánu je nutné chápat etnicitu a náboženstvím jako spojené fenomény. Tento hluboce zakořeněný etnicko-náboženský antagonismus v průběhu času postupně vyplouval na povrch a nabíral na síle, až nakonec dostal konfliktní rozměr.

Druhým úsekem je období let 1991/1992 – 1994. Příčiny tohoto období navazují na předchozí události (i příčiny), ale zároveň jsou samy dost specifické. Analogicky s prvním úsekem, také zde jsem detekoval 3 hlavní příčiny. První z nich je vznik samostatných států. Po rozpadu Sovětského svazu najednou v regionu vznikají nové státy (mezi nimi i Arménie a Ázerbájdžán), které se samozřejmě chtěly prosadit. Jednou z výhod nezávislosti států je formování vlastní domácí i zahraniční politiky. Oba státy tak nejenom přilnuly ke svým zahraničním partnerům (Rusko, Turecko), ale také si stanovily své cíle. Není asi překvapením, že Náhorní Karabach byl jednou z hlavních priorit. Druhou příčinu vidím v roli politických představitelů obou zemí. Zde je podstatná zejména politika prezidentů Ázerbájdžánu. Ačkoliv i Levon Ter-Petrosjan – prezident Arménie – byl svého času pro připojení Karabachu k Arménii, jeho politika se postupem času změnila. Na druhou stranu prezidenti Ázerbájdžánu, jmenovitě Ajaz Mutalibov a Abulfaz Elčibej, byli ve své politice striktní a konstantní. Příkladem může být výše zmíněný postoj Abulfaze Elčibeje, který odmítl vyjednávání, jelikož chtěl vojenské vítězství. Poslední příčinou je pomoc ze zahraničí. Tady je zase nutné zmínit zejména Arménii. Jak je zmíněno výše, Arménie byla ve velmi špatné ekonomické situaci. Ázerbájdžán na tom taky nebyl nejlépe, ale oproti Arménii měl obrovskou výhodu v zásobách ropy. K tíživé situaci Arménie přispěl i fakt, že v roce 1988 zemi postihlo zemětřesení (Payaslian 2007: 202). Arménii proto velmi pomohlo, že měla „spojence“. Kromě Ruska a diaspory je důležité vyzdvihnout roli USA. Všechny tři subjekty Arménii pomohly nejrůznějšími prostředky, ať už finančními či materiálními. Bez jejich pomoci je dost pravděpodobné, že by Arménie situaci nezvládla.

Závěrem bych rád dodal, že konflikt o Náhorní Karabach je velmi komplexní a složitou problematikou. K identifikování a detailnějšímu rozpracování všech vlivů, které mohly vznik války zapříčinit, by bylo nutné provést výzkum přímo na místě. Ačkoliv je arménsko-ázerbájdžánský konflikt v očích veřejnosti (a to leckdy i odborné) poměrně přehlížen, dle mého názoru si zaslouží mnohem větší pozornost. Tímto bych rád apeloval zejména na české

autory, aby se snažili o tom, co se děje a dělo na Náhorním Karabachu, informovat. Stejný cíl má ostatně také tato bakalářská práce

Pro shrnutí výše zmíněného přikládám přehlednou tabulku:

Hladina analýzy	Možné příčiny	Hlavní příčiny 1988 – 1991/1992	Hlavní příčiny 1991/1992 – 1994
Hladina mezinárodního systému	<ul style="list-style-type: none"> rozpad SSSR a konec studené války vývoj geopolitické situace na Blízkém Východě rostoucí význam ropy a její role pro regionální mocnosti 	rozpad SSSR a konec studené války	
Hladina mezinárodních subsystémů	<ul style="list-style-type: none"> vztah Turecko – Ázerbájdžán, Rusko – Arménie spory o vodu boje v Čečensku 		vztah Turecko – Ázerbájdžán, Rusko – Arménie
Hladina jednotek	<ul style="list-style-type: none"> politici představitelé Arménie a Ázerbájdžánu role samostatné Arménie a Ázerbájdžánu náboženství a etnicita 	náboženství a etnicita	politici představitelé Arménie a Ázerbájdžánu + role samostatné Arménie a Ázerbájdžánu
Hladina subjednotek	<ul style="list-style-type: none"> přítomnost a vývoj nacionalismu etablování a existence politických stran vývoj a právní postavení Náhorního Karabachu role arménské diaspory a politické lobby 	přítomnost a vývoj nacionalismu	role arménské diaspory a politické lobby

Seznam literatury

Adalian, R. (2010). *Historical Dictionary of Armenia* (Lanham: Scarecrow Press, Inc.).

Al Jazeera (2016). What triggered the conflict in Nagorno-Karabakh?. *Al Jazeera*. 3. 4. 2016 (<http://www.aljazeera.com/programmes/insidestory/2016/04/triggered-conflict-nagorno-karabakh-160403183955173.html>, 26. 11. 2017).

Alstadt, A. (1992). *The Azerbaijani Turks: Power and Identity under Russian Rule* (Stanford: Hoover Institution Press).

Aron, L. (2011). Everything You Think You now About the Collapse of the Soviet Union Is Wrong. *Foreign Policy*. 20. 6. 2011 (<http://foreignpolicy.com/2011/06/20/everything-you-think-you-know-about-the-collapse-of-the-soviet-union-is-wrong/>, 11. 2. 2018).

Aslanli, A. (nedatováno). *Azerbaijan-Russia Relations: Is the Foreign Policy Strategy or Azerbaijan Changing?* (http://esiweb.org/pdf/esi_turkey_tpq_vol9_no3_araz-aslanli.pdf, 19. 3. 2018).

Astourian, S. (2000). *From Ter-Petrosian To Kocharian: Leadership Change in Armenia* (<https://escholarship.org/uc/item/0c2794v4>, 19. 3. 2018).

Ayata, A. – Ergun, A. – Çelimli, I. eds. (2005). *Black Sea Politics: Political Culture and Civil Society in an Unstable Region* (New York: I. B. Tauris & Co Ltd).

Aydinyan, V. (2015). Levon Ter-Petrosyan's Policy on Nagorno Karabakh Conflict. *Armenian Center of Young Analysts*. 25. 8. 2015 (<https://acoya.org/language/en/post/1125>, 19. 3. 2018).

BBC (2012). Timeline: Armenia. *BBC*. 24. 1. 2012 (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1108274.stm>, 11. 2. 2018).

BBC (2018). Chechnya profile – Timeline. *BBC*. 17. 1. 2018 (<http://www.bbc.com/news/world-europe-18190473>, 19. 3. 2018).

Beehner, L. (2005). Nagorno-Karabakh: The Crisis in the Caucasus. *Council on Foreign Relations*. 3. 11. 2005 (<https://www.cfr.org/background/nagorno-karabakh-crisis-caucasus>, 19. 3. 2018).

Bloomberg (nedatováno). *The United Armenian Fund* (<https://www.bloomberg.com/profiles/companies/4975849Z:US-united-armenian-fund/the>, 19. 3. 2018).

Bonner, R. (1994). War, Blockade and Poverty 'Strangling' Armenia. *The New York Times*. 16. 4. 1994 (<http://www.nytimes.com/1994/04/16/world/war-blockade-and-poverty-strangling-armenia.html?pagewanted=all>, 24. 2. 2018).

Bournoutian, G. (2006). *A Concise History of the Armenian People* (Costa Mesa: Mazda Publishers, Inc.).

Bozdaglioglu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity. A Constructivist Approach* (New York: Routledge).

Brown, A. (2011). Reform, Coup and Collapse: The End of the Soviet Union. *BBC*. 17. 2. 2011 (http://www.bbc.co.uk/history/worldwars/coldwar/soviet_end_01.shtml, 11. 2. 2018).

Bulukbasi, S. (2011). *Azerbaijan: A Political History* (London: I.B. Tauris & Co Ltd).

Buzan, B. – Little, R. (2000). *International Systems in World History: Remaking the Study of International Relations* (Oxford: Oxford University Press).

Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation (2011). National Identity, the Nagorno-Karabakh Conflict and Revival of Islam in Azerbaijan. *Caucasus Edition: Journal of Conflict Transformation*. 1. 11. 2011 (<http://caucasusedition.net/national-identity-the-nagorno-karabakh-conflict-and-revival-of-islam-in-azerbaijan/>, 2. 3. 2018).

Cornell, S. (1998). Religion as a Factor in Caucasia Conflicts. *Civil Wars* 1 (3), s. 46–64.

Cornell, S. (1999). *The Nagorno-Karabakh Conflict* (Uppsala University: Department of East European Studies).

Cornell, S. (2011). *Azerbaijan Since Independence* (London: M. E. Sharpe).

Croissant, M. (1998). *The Armenia-Azerbaijan Conflict: Causes and Implications* (Westport: Praeger Publishers).

Curtis, G. ed. (1995). *Armenia, Azerbaijan and Georgia: country studies* (Washington, D.C.: Federal Research Division, Library of Congress).

ČT 24 (2009). *Gorbačovovy reformy: rozpad SSSR i konec komunismu v Evropě* (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ct24/svet/1377872-gorbacovovy-reformy-rozpad-sssr-i-konec-komunismu-v-evrope>, 21. 4. 2018).

Dietzen, M. (2014). *Whose Hands on Spigot? Water Security and the Nagorno Karabakh Conflict* (<http://streitcouncil.org/uploads/Whose%20Hands%20on%20the%20Spigot%20-%20Water%20Security%20and%20the%20Nagorno%20Karabakh%20Conflict.pdf>, 19. 3. 2018).

Doğru, A. (2015). Nationalism and Democratization Process in Armenia: Impacts of the Nagorno-Karabakh Issue. *Journal of Gazi Academic View* 8 (16), s. 207–236.

Druláková, R. – Drulák, P. (2007). *Tvorba a analýza zahraniční politiky* (Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze).

Fisher, M. (2013). 9 questions about Chechnya and Dagestan you were too embarrassed to ask. *The Washington Post*. 19. 4. 2013 (https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2013/04/19/9-questions-about-chechnya-and-dagestan-you-were-too-embarrassed-to-ask/?utm_term=.259fb938e838, 19. 3. 2018).

Freedom Support Act of 1992 (Public Law 102-511).

Gasimov, Z. (2018). *Historical Dictionary of Azerbaijan* (Lanham: Rowman & Littlefield).

Geukjian, O. (2012). *Ethnicity, Nationalism and Conflict in the South Caucasus: Nagorno-Karabakh and the Legacy of Soviet Nationalities Policy* (Farnham: Ashgate Publishing Limited).

Gökay, B. ed. (2001). *The Politics of Caspian Oil* (New York: Palgrave Macmillan).

Government of Nagorno Karabakh Republic (nedatováno). *The Movement History* (<http://gov.nkr.am/en/movement-history/>, 19. 3. 2018).

Goyushov, A. (2012). Islam in Azerbaijan (Historical Background). *Caucasus Analytic Digest* (44), s. 2–4.

Goyushov, A. (2008). Islamic Revival in Azerbaijan. *Hudson Institute*. 11. 11. 2008 (<https://www.hudson.org/research/9815-islamic-revival-in-azerbaijan>, 2. 3. 2018).

Grigoryan, A. (2018). *Armenia's Future, Relations with Turkey, and the Karabakh Conflict* (Palgrave Macmillan).

- Haghighian, H. – Mehdizadeh, A. (2014). The Role of Abulfaz Elchibey and Heydar Aliyev in Karabakh Crisis: A Decision Model. *Journal of Political & Social Sciences* 1 (1), s. 5–10.
- Hirose, Y. (2016). The Complexity of Nationalism in Azerbaijan. *International Journal of Social Science Studies* 4 (5), s. 136–149.
- Hughes, J. (2001). Chechnya: the Causes of a Protracted Post-Soviet Conflict. *Civil Wars* 4 (4), s. 11–48.
- Human Rights Watch (2009). *Democracy on Rocky Ground: Armenia's Disputed 2008 Presidential Election, Post-Election Violence, and the One-Sided Pursuit of Accountability* (New York: Human Rights Watch).
- Chorbajian, L. ed. (2001). *The Making of Nagorno-Karabakh: From Secession to Republic* (New York: Palgrave).
- Kambeck, M. – Ghazaryan, S. eds. (2013). *Europe's Next Avoidable War: Nagorno-Karabakh* (New York: Palgrave Macmillan).
- Khachikyan, A. (2010). *History of Armenia* (Yerevan).
- Krušina, M. (2015). Den, kdy začala genocida Arménů (24. duben 1915). *Stream*. 24. 4. 2015 (<https://www.stream.cz/slavedny/10005511-den-kdy-zacala-genocida-armenu-24-duben>, 2. 3. 2018).
- Krüger, H. (2010). *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis* (New York: Springer).
- Landis, D. – Albert, R. eds. (2012). *Handbook of Ethnic Conflict: International Perspectives* (New York: Springer).
- Macalister, T. (2011). Background: What caused the 1970s oil price shock?. *The Guardian*. 3. 3. 2011 (<https://www.theguardian.com/environment/2011/mar/03/1970s-oil-price-shock>, 24. 2. 2018).
- Maloveczká, A. (2014). Den, kdy začala válka v Perském zálivu (15. leden 1990). *Stream*. 16. 1. 2014 (<https://www.stream.cz/slavedny/10001332-den-kdy-zacala-valka-v-perskem-zalivu>, 24. 2. 2018).
- Matossian, M. (1962). *The Impact of Soviet Policies in Armenia* (Leiden: E. J. Brill).
- McKim, D. (2014). *The Westminster Dictionary of Theological Terms* (Louisville: Westminster John Knox Press).

Mehdiyeva, N. (2011). *Power Games in the Caucasus: Azerbaijan's Foreign and Energy Policy Towards the West, Russia and the Middle* (New York: I. B. Tauris & Co Ltd).

Mirsky, G. (1997). *On Ruins of Empire: Ethnicity and Nationalism in the Former Soviet Union* (London: Greenwood Press).

Mirzoyan, A. (2010). *Armenia, the Regional Powers. and the West: Between History and Geopolitics* (New York: Palgrave Macmillan).

Nasirov, C. – Nasirov, S. (nedatováno). *Analysis of Azerbaijan Oil and Gas Sector*
(https://www.usaee.org/usaee2011/submissions/OnlineProceedings/Ciarreta_Nasirov-Article1.pdf, 24. 2. 2018).

New Azerbaijan Party (nedatováno). *History*
(<http://www.yap.org.az/en/view/pages/5>, 22. 4. 2018).

Özkan, B. (2008). Who Gains from the “No War No Peace“ Situation? A Critical Analysis of the Nagorno-Karabakh Conflict. *Geopolitics* 13 (1), s. 572–599.

Panossian, R. (2006). Post-Soviet Armenia. In: Barrington, L. ed., *After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States* (Ann Arbor: The University of Michigan Press).

Papazian, T. (nedatováno). *From Ter-Petrossian to Kocharian: Explaining Continuity in Armenian Foreign Policy, 1991–2003*
(<https://www2.gwu.edu/~ieresgwu/assets/PapazianSpring06.pdf>, 24. 2. 2018).

Payaslian, S. (2007). *The History of Armenia: From the Origins to the Present* (New York: Palgrave Macmillan).

Podola, J. (2016/2017). *Právní dějiny mimoevropských zemí I* [přednáška] 5. 12. 2016 (Plzeň: Fakulta právnická ZČU v Plzni).

Republic of Azerbaijan – Ministry of Foreign Affairs. *List of documents signed between the Republic of Turkey and Republic of Azerbaijan*
(<http://www.mfa.gov.az/en/content/352>, 11. 2. 2018).

San Stefano Peace Treaty (1878).
(<http://pages.uoregon.edu/kimball/1878mr17.SanStef.trt.htm#armenia>, 11. 2. 2018).

Shaffer, H. ed. (1969). *The Soviet Economy* (New York: Appleton-Century-Crofts).

Shoemaker, M. (2012). *Russia & the Commonwealth of Independent States* (Lanham: Rowman & Little Publishing Group, Inc.).

Schaefer, R. ed. (2008). *Encyclopedia of Race, Ethnicity and Society* (Los Angeles: SAGE Publications).

Sikhali, I. – Safarova, D. (2016). Azerbaijan: Can a Water Reservoir Help Solve the Karabakh Conflict?. *eurasianet*. 22. 3. 2016 (<https://eurasianet.org/s/azerbaijan-can-a-water-reservoir-help-resolve-the-karabakh-conflict>, 19. 3. 2018).

Singer, J. (1961). The Level-of-Analysis Problem in International Relations. *World Politics* 14 (1), s. 77–92.

Świętochowski, T. – Collins, B. (1999). *Historical Dictionary of Azerbaijan* (Lanham: The Scarecrow Press, Inc.).

Šanc, D. (2016/2017a). *Geografické aspekty politiky* [přednáška] 29. 11. 2016 (Plzeň: Fakulta filozofická ZČU v Plzni).

Šanc, D. (2016/2017b). *Geografické aspekty politiky* [seminář] 30. 11. 2016 (Plzeň: Fakulta filozofická ZČU v Plzni).

Temby, O. (2015). What are levels of analysis and what do they contribute to international relations theory?. *Cambridge Review of International Affairs* 28 (4), s. 721–724.

Tharoor, I. (2016). The crisis over Nagorno-Karabakh, explained. *The Washington Post*. 5. 4. 2016 (https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/04/05/how-the-crisis-over-nagorno-karabakh-could-get-worse-fast/?utm_term=.ac6cfbb05812, 26. 11. 2017).

The Bishkek Protocol, 5. 5. 1994 (https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/ArmeniaAzerbaijan_BishkekProtocol1994.pdf, 26. 11. 2017).

Tchilingirian, H. (1998). Religious Discourse on the Conflict in Nagorno Karabakh. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 18 (4), článek 1.

USSR (1977). *Constitution of The Union of Soviet Socialist Republics* (<https://www.departments.bucknell.edu/russian/const/1977toc.html>, 24. 2. 2018).

Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics* (Reading: Addison-Wesley Publishing Company).

Zarifian, J. (2014). The Armenian-American Lobby and Its Impact on U.S. Foreign Policy. *Society* 51 (5), s. 503–512.

Summary

This bachelor thesis deals with the issue of causes of the Armenian-Azerbaijani war in 1994. Even though this conflict belongs to the group of the longest lasting conflicts of 20th century, it is barely known by wide public. To cover all important processes that could have caused the conflict, this paper uses the levels of analysis. Levels of analysis are tool used in many fields of human research. Their main advantage is that they provide different points of view on the same problem in dependence on the perspective (the level) the problem is looked on from. This bachelor thesis uses 4 levels of analysis – the level of the international system, the level of the international subsystems, the level of the units and the level of the subunits. On each level, different processes and parties are analysed. In the end, this paper gives an explanation of causes of the above mentioned war. The causes cannot be generalized because as the time progressed, they evolved. That is why there were actually 2 important time periods with different causes. First period lasted from the year 1988 to 1991/1992 and the main causes were the weakness and subsequent dissolution of the Soviet Union, nationalism and historical antagonism represented by different religion and ethnicity. Second period lasted from the year 1991/1992 to 1994 and there were also 3 main causes of the conflict: the establishment of the independent states of Armenia and Azerbaijan, the role of the political leaders of both countries and the help from abroad. Finally, this bachelor thesis makes an appeal to all authors (especially Czech authors) to pay more attention to this conflict and to present its history and problematic aspects to the public.